

~~К-5817^а~~

П 87222

Літературний
журнал
1940, № 8-9.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00509277

8

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

8 — 9

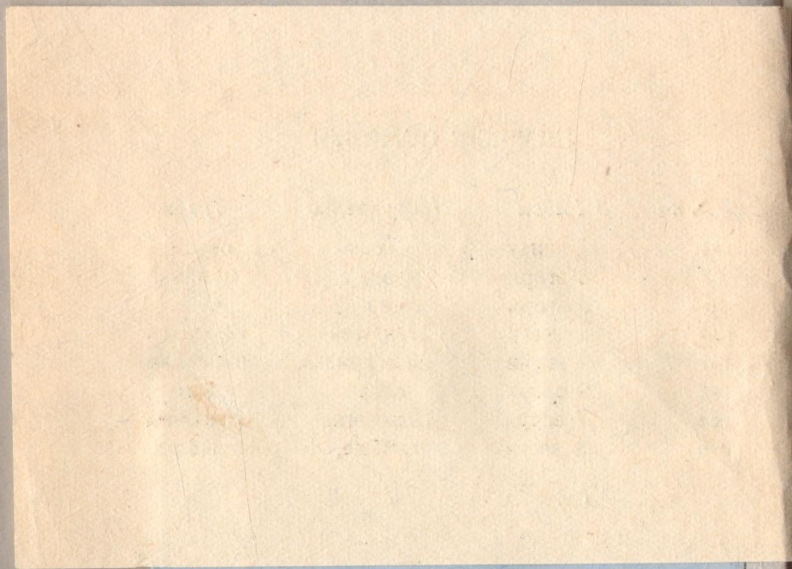
СЕРПЕНЬ — ВЕРЕСЕНЬ

1940

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

ПОМІЧЕНІ ПОМИЛКИ

<i>Сторінка</i>	<i>Рядок</i>	<i>Надруковано</i>	<i>Треба</i>
34	11 знизу	Серця	серце
67	6 згори	музику	музики
91	6 згори	чи ж	чи ж
133	6 знизу	22 квітня	12 квітня
141	4 згори	полігрима	пілігрима
142	9 згори	своро	свого
163	17 згори	Шевченка“	Шевченка
170	22 згори	глибше,	глибше

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

8-9
серпень — вересень
1940

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

ЗМІСТ

	Стор.
Йосип Фельдман—Горіхова паличка. Оповідання	3
Володимир Свідзінський—3 книги „Медобір“. Поезії	8
Олесь Донченко—Карафут. Повість	9
І. Вирган—***. Поезія	59
Павло Ходченко—Дівчата. Комедія	60
В. Тарноградський—***. Поезії	91
Й. М. Векслер—Мій перший вчитель. Переклав Михайло Івашура .	92
Федеріко Гарсія Льорка—Романсеро про іспанську цивільну гвардію. Поезія. З іспанської переклав М. Іванов	110
Микола Іванов—Федеріко Гарсія Льорка. Стаття	112
Іван Канівець—Дума про козака Івана Богуна. Поезія	114
Іван Мар'яненко—Марко Лукич Кропивницький. З спогадів .	116
 Анатоль Гак—Життя і творчість Я. А. Мамонтова. Стаття . . .	 134
Г. Гельфандбейн—Героїчний епос калмицького народу. 500-річчя поеми „Джангар“	 155
Олекса Парадиський—Франко—історик української літератури. Стаття	 161

Бібліографія

Г. Гельфандбейн—Леонід Шутов—„Знамя полка“. Рецензія . .	180
Андрій Клоччя—Біографія народного героя. (К. Осипов—„Бог- дан Хмельницький“). Рецензія	185
Юрій Блохин—О. Кісельов—„Павло Грабовський“. Рецензія . .	188

Йосип Фельдман

ГОРІХОВА ПАЛИЧКА

Віталій був високий, худорлявий, мав довгасте благородне обличчя, на носі він носив старовинні пенсне з високою пружиною і матовими скельцями, бо на очі його погано впливало яскраве денне світло. Він ходив схиливши трохи голову, мов би в задумі.

Дійшовши двадцяти п'яти років і закінчивши художній інститут з відзнакою, він одружився. Трапилося це раптово на провесні, коли забриніли перші проліски. Він до неї походив всього два місяці і взяв шлюб.

Вона була хороша з себе, зовсім молоденька, рум'яна дівчина. Світле волосся її вигравало золотом. Звали її Люба. Віталій намалював з неї сотні малюнків в найрізноманітніших позах. Вона була метка, гаряча жінка, а на його малюнках вона виходила спокійна, холодна, як статуя з білого мармуру. Він малював свою дружину, а перед очима бачив зразки античних майстрів.

Щоранку Віталій підходив до її ліжка:

— Любчику, ото ловко я виспався,— казав,— почуваю себе повсім бадьорим.

І він знімав двома пальцями пенсне з свого прямого носа і просив:

— Дозволь мені поцілувати твій лобик?

Вона покірно підставляла свою кучеряву голову, і його сонні губи торкалися її теплого високого чола.

Літом вони поїхали відпочивати в прохолодні ліси Білорусі. Якось вони плвли човном по Дніпру вниз. Могуча темна річка плинула крізь зелену галяву. Вже поспіла сіножать. Шовкові рави хвилювалися від легкого вітерця, і жовті квітки видавалися раплями золота.

Віталій сидів на кормі, а Люба орудувала веслами. Від човна в воді бігла мигтяча шумовина.

Вони поминули хутір, а за хутором з правого берега в Дніпро вливалася Березина. Води Березини світлі, сріблясті, легкі. Потім вона їх швидко,— непокірна в берегах, ніби бажаючи якнайшвидше злитися з могучим, широким Дніпром.

З Березини вже почався верхній Дніпро. Човник понесло легко,— рікою ходили бурунці. Сонце висіло над головою, всіваючи

воду скалками. Подружжю здавалося, що вони сунуться по могутній водяній дорозі.

Скоро вони наздогнали пліт. Це був довгий пліт із колод липових і соснових. Пліт сковзався, злегка хилитаючись біля правого глибшого берега. Посередині плоту стояла фанерова хатка. Ззаду і спереду лежали на ньому важкі залізні якорі. Пліт був міцно зв'язаний хрестовими хомутами з лози в чотирикутну раму. Колоди в рамі вільно колихалися і переверталися. Пліт гнали довгими дрюками два чоловіки — старий і парубок.

Парубок стояв, широко розставивши ноги, вганяв дрюк у воду, натискав на нього так, що дрюк аж гнувся.

— Давай ліво! — гукав він, і луна котилася, мов грім, над рікою і падала десь далеко, голосно вдаряючись об воду.

Люба пришвартувала човен, і вони злізли на пліт. Парубок обернувся до них, усміхнувся, і білі його зуби сліпуче блиснули вирізняючись на загорілому обличчі.

— Ригор! Приймай гостей! — гукнув він.

Люба і Віталій привіталися і витягли свої речі на пліт. Колод фанерової хатки вони примітили невеличку пічку на підмурку і вирішили зготувати обід. Парубок перейшов на кермо і направив пліт іще крутіше під правий берег. Старий, спостерігаючи, як пораяються Віталій і Люба, добросеречно посміхався, пахкаючи коротенькою глиняною люлькою.

Віталій став край плоту і великим ножем чистив коропа. Ряб'яча луска спадала до його ніг, як срібні монетки. Люба набрала води у глиняне горнятко і поставила на пічку.

Коли обід зварився, вони сіли на пліт і запросили старого плотовщика порозкошувати ситою риб'ячою юшкою.

— Спасибі, — сказав старий Ригор і обітер вуса. — Ми от тільки пообідали, теж юшку риб'ячу їли. Корній он наловив, указав він на парубка.

— Що там таке? — почувши своє ім'я, обізвався парубок підійшов до них. — Е, що ж це ви без чарочки? На суху, як кажуть, нема діла.

— Хе, ми й без цього обійдемося, — промовив Віталій.

Парубок сів просто них, витягнувши ноги в здоровенних ютових чоботях. Руками він сперся на соснову колоду, від чого його широкі груди ще ширшими стали. Полотняна сорочка розхристалася, на засмажених грудях видко було золотисті волоски.

— Далеко пливете? — спитав парубок.

— Далеко! — відповіла Люба.

— Водянки понатирали?

— Понатирали.

Парубок раптом оглянув уважно Любу і здивовано підняв брови.

— Ручки які у вас маленькі, як у дитятка, цікаво! — І засміявся.

— І нічого нема цікавого, — чомусь зашарілася Люба.

— Ні, дуже інтересно.

Парубок піднявся, взяв гак і поправив дві деревини, щільно притуливши їх одну до одної. Потім взяв дрюк і перейшов на лівий бік.

— Давай право! — гукнув він. — «Три брати», кидай якір!

Старий теж натиснув на дрюк, і пліт прибили під правий берег. Врешті у воду скинули якорі, і пліт завмер на місці. Вдалені, посеред Дніпра, виднілися три камені — «три брати»; навколо них бушувала вода, збиваючи в люті своїй сніжну шумовину. Вода аж кипіла, і треба було вміло провести пліт, щоб не розсадити його на друзки. Плотовщики вирішили відпочити, а під вечір, коли ущухне вітрець і вода трошки заспокоїться, обережно провести пліт попід правим берегом.

Після обіду Віталій взяв ложки і горнятко і всівся край плоту мити посуд. До нього підійшов Корній, пахкаючи «козячою піжкою». В руці він тримав карбовану горіхову паличку. Корній довго стояв, дивлячись у світлу воду, згодом виплюнув цигарку і сказав, звертаючись до Віталія, вказуючи паличкою на воду:

— Гляньте у глибину, які ключі б'ють з самого дна, струмені, мов срібне волосся. Коли такої води напиться, серце застигне.

Віталій зняв двома пальцями пенсне з свого прямого носа, схилився близько до води, все обличчя його витягнулося, стало гострим, але він все ж нічого не побачив у глибині.

— Ви знаєте, — сказав Віталій Корнієві, — я там нічого не бачу, просто зелена вода — і все.

— Як так можна! — аж вжахнувся Корній. — Не бачити, що робиться там у глибині — гріх. Там таке диво, словами не скажеш, пером не змалюєш! — і, наче з жалем, додав: — Ех, ви-и!..

Саме в цей час до краю плота підходила Люба, але наближаючись до Віталія, вона зле ступила на риб'ячу луску, підсковзнулася і каменем шубовснула у воду. Виринула вона далеченько від плота. Сильна течія підхопила її і понесла прямо на каміння, де бушувала вода, збиваючи білу шумовину. В одязі їй було важко пливти, вона ледве не похлинулася, борючись з течією. Все це трапилося занадто швидко. Віталій розгублено бігав по краю плота, знімав і чіпляв на ніс пенсне, протягував кудись руки, щось кричав. Корній взяв у зуби паличку, вмиць скинув чоботи і пірнув у ріку. Хвилі кинулися на пліт під ноги Віталію і старому Ригору, лизнули взуття і шумно розтеклися.

Їх несло на каміння — Любу і Корнія. Ось Корній протягнув Любі горіхову паличку, ось вона міцно схопилася за неї. Вони тепер уже поруч пробиваються проти течії, а їх все зносить. Раптом Корній обійняв Любу і відштовхується самими ногами. Вони тепер плывуть разом, міцно притулившись один до одного.

За кілька хвилин вони були вже на плоту. Люба сиділа бліда і знесилена. Мокре легке плаття обтягло її тіло, виразно окрес-

люючи чудові форми. Вона здавалася майже голою. Підібгавши під себе ноги з круглими білими колінцями, вона вижимала важке, вогке, потемніле волосся і, здавалося, що на пліт капотять великі краплі меду. Віталій і старий Ригор метушилися навколо Люби. Віталій не знав куди подіти свої руки, а Ригор посилено смоктав свою коротеньку глиняну люльку, не помічаючи, що в ній вже давно згас огонь.

Люба подивилася в далину повз Віталія і, цокаючи зубами, сказала :

— От - т т - течія, сто чортів !

— Кому завгодно хребет переломить ! — додав Корній. І тут тільки всі помітили його. Хорошун - парубок, він стояв могутий у вогкій одежі, спід якої відчувалось його атлетичне тіло. Старий Ригор віддав йому свою верхню сорочку.

— От я буду і сухий ! — сказав Корній, дивлячись на Любу. — А де ж ваша одежа ? — Віталій побіг до човна і швидко приніс їй сухе плаття.

Увечері під правим берегом вдало провели пліт мимо каміння, і він знову поповз по Дніпру, тихо хилитаючись. Тут ріка ніби перепочивала. Під берегом росли білі лілеї, вони лицялися, близько нахилиючись одна до одної. Пух тихо плавав, дрімав на поверхні.

Вода була багряна від сонця, що схилялося на захід. Скоро темнота поняла ріку, в небі висипали зорі. Віталій і Люба залишилися ночувати на плоту, щоб зустріти світанок над рікою. Вони положилися спати біля теплої пічки.

На краю плоту, звідки вдень Люба впала у воду, сидів Корній і при зоряному сяйві карбував горіхову паличку. І от він стиха пустив голос, обережно заспівав пісні, густим приємним баритоном :

Іде хлопець до дівки,
Як місяць до зірки, —

карбував він на паличці.

І на поклик його пісні Люба підняла свою голову і заслухалася, ніби закам'яніла.

Пахощі струміли над рікою. Зорі пливли у небі. Тихо вуркотіла текуча вода.

Зненацька Віталій піднявся, взув черевики і запропонував Любі негайно піти з плоту в човен і плисти до містечка. Люба не сперечалася. Вони дали на добраніч Ригору і Корнію і сіли в човен.

— Жаль, що ви так швидко, — сумно сказав Корній. — Ось візьміть цю паличку на пам'ять від мене. — Він віддав їй горіхову паличку і доторкнувся до її теплої руки. Неначе електричний струм пронизав їх обох, на мить вони прикіпили до місця.

Тихої ночі, як устав місяць, подружжя вже пливло човном униз по легкій воді. Люба оглянулася. Вдалині на плоту мріяв

вогник. Здавалося, що він горить просто на воді і ніщо не здужає його погасити, цей маленький, але яскравий вогник.

Було пізно, коли Віталій і Люба зайшли в містечковий готель. В номері Віталій включив електрику. Від електричного сяйва голова у Люби враз погарнішала. Волосся заграло золотом і здоровий рум'янець розлився по тугих, мов яблука, щоках. Вона стояла біля відчиненого вікна, від якого віяло дніпровим вітром, тримаючи в руці карбовану горіхову паличку і посмішка блукала на її повних губах. Віталій стояв за її спиною, він теж дивився у вікно, але нічого не бачив. Раптом серце кинулося в її грудях. Взявши в обидві руки паличку, вона заломила їх над головою, різко повернулася до Віталія і піднесла йому стиглі поцілунком, кличучі губи. Від несподіванки Віталій зняв двома пальцями пенсне з свого прямого носа, схилився близько до Любиної голови, так, що все обличчя його витягнулося, стало гострим, точнісінько як на плоту, коли він розглядав воду. Віталій в захваті вигукнув:

— О, які чудові лінії, яка м'яка тінь на підборідді! Почекай, Любчику, я зараз!..

Він схопив зі столу папір і олівець і заходився малювати. Але Люба раптом підняла над головою горіхову паличку і з розмаху вдарила нею, вибивши з рук Віталія папір і олівець.

— Ой, леле! — вигукнув він, — що тобі таке?!

Вона нічого не відповіла, одвернулася до вікна і зайшлася плачем. Гаряча постать її аж затремтіла, сльозини краплями спадали їй з очей і змивали рум'янець на тугих мов яблука щоках. А у вікно віяв сильний вітер з Дніпра, цілуючи її тремтячі перса.

Харків, 1939 - 40 р.

Володимир Свідзінський

З КНИГИ „МЕДОБІР“

ОСІНЬ

А. Копштейну.

Холод іде, залізо несе —
Літа гарячий шум замикає.
Шум замикає, темряву довжить,
Сине небо під трепетом держить,
Сонячні паруси обтинає.
Утинки падають тут і там,
Упавши, шепчуть: годі світити!
Вийду я в поле, стану, послухаю,
Що мені скаже замерзле озерце.

Озерце каже: „Десь сливи цвітуть,
І море плеще в зелений острів,
І біля дому молода жінка
Мотає міток жемчужних ниток.
А я, озерце, на те не заздрю.
Я тут, у полі, мов гусь біленька,
Що сіла - впала перепочити;
Очерет надо мною шумить, шумить
Перестане ... і знов шумить!“

1936 р.

* * *

В колі світла електричного
Сніг вечірній рівно падає,
Убіляє хутро дівчини,
Що читає оголошення.

Навкруги, по темних вулицях,
Бистрі сані трусять брязкотом.
Пролетіла сніжка напруго
І розбилась під штахетами.

Я іду, дивлюся, слухаю.
Стільки літ я свідок світові,
А мене дивує молодість,
Сніг і будочка над урвищем.

Добрий вечір, тихе дерево!
Чи ти відаєш, що сніг іде,
Що земля лежить убілена,
Біло платами вповивана?

Тихе дерево не думає,
Ані брязкоту не слухає.
Знов об'ява й знову дівчина
В крузі світла електричного.

Чи я збився і назад вернувся,
Чи то місто зачакловане
Як на релях, як на конику,
Непомітно обернулося?

1935 р.

Олесь Донченко

КАРАФУТО

ПОВІСТЬ

НА „СИБІРЯКУ“

Крізь вранішній серпанок туману синіла бухта. Сходило сонце, і далекі скелясті береги острова Аскольда тремтіли в рожевих бурунах.

Різноголосий гамір на пристані раз-у-раз прорізали басовиті призивні гудки пароплавів, скрегіт якорних ланцюгів, удари парового молота. Швендяли китайці в білих фартуках з кошельми на голові, газетчики-хлопчаки поринали в юрбу, вигукуючи назви газет. Горбатий кореець продавав зелені м'ячі. М'яч стукався об сірий асфальт, підскакував вище голови, і кореець ловив його швидким і вправним рухом руки.

— „М'яш! М'яш!“ — вигукував він, крутячись серед заклопотаного натовпу пасажирів, матросів, вантажників, капітанів у білих картузах.

Туман рвався, як павутина, білі його клоччя — легкі, мов хмаринки, танули над Золотим Рогом. Бухта міняла свій колір — з синьої вона ставала зеленою, як морські водорості. Свіжий вітрець дув на воду, вона мружилась від його грубої ласки, і жмури, від яких рябіло в очах, розсипались до самого берега.

З тріпотливим серцем Володя піднявся трапом на палубу. За кілька хвилин „Сибіряк“ вирушить у далеку путь. Цей невеличкий, добре обладнаний пароплав, мав приставити на північний Сахалін радянську геологічну експедицію на чолі з батьком Володі, академіком Дорошуком. До Володі долітали останні слова команди, тупіт ніг, м'який і ледве вловимий шум машини, схованої в глибокому нутрі пароплава.

З палуби було видно все чудове місто. Воно здіймалося над бухтою вище й вище, тераса над терасою, воно наче пливло, як велетень-корабель, у прозорому, скляному повітрі.

„Сибіряк“ дав останній гудок і повільно рушив. Він обережно йшов серед численних яликів і китайських човників-шампунок, які сновигали сюди й туди, мов водяні комахи. Ноне, незвідане ще чуття, полонило Володю. Це була його перша далека подорож, попереду були нові береги, нові люди.

Як радісно! Володя дихав поривчасто, глибоко, і, як це завжди бувало з ним у хвилини зворушення, на його щоках з'явився рум'янець, і нижня опукла губа злегка затремтіла.

Юнак жалкував, що не зможе на довгий час залишитися в тайзі. Батько працюватиме з експедицією цілий рік, а Володя вже через два місяці треба повернутись додому, де його чекала школа.

„Сибіряк“ уже йшов у відкритому морі, і замість берега ледве мріла на обрії вузенька лілова смужка. Зелені хвилі з білими гребінцями поспішали назустріч пароплаву, і він легко різав їх гострим кілем, лишаючи за кормою довгий слід сивої піни.

Володя зійшов униз. В просторій їдальні стіл був застелений картами. Кілька членів експедиції курили, голосно розмовляли і, сьорбаючи чай, водили по карті, від крапки до крапки, олівцями. Низенький і опецькуватий Кирило Дмитрович, лікар, щохвилини тикав коротким пальцем у карту і простуженим, хриплим голосом питав:

— А тут що? Що тут, скажіть мені. Тайга? Чудово. Але я хочу знати топографію місцевості. Є тут гори? Річка? Болото? Вулкан? Смішно говорити—це біла пляма!

— Еге ж, нога людська не ступала,—загук громоподібним басом геолог Горидуб.—Конан-дойлівський загублений світ, не інакше!

— Я не кажу цього,—бігав навколо столу низенький Кирило Дмитрович.—Тут не раз ступала нога мисливця, тут проходили і бродяги, і колишні втікачі-каторжани, але на карті нічого не зазначено. Не можна вірити цій карті.

— Даремно ви хвилюєтесь, Кирило Дмитровичу,—втрутився Дорошук, батько Володі.—За експедицію відповідаю я і наосліп не поведу вас в гнілі болота. Звичайно, карта місцями не повна. Наше завдання не тільки відшукати родовища золота, але й описати ті глухі закутки сахалінської тайги, куди справді можна дістатись тільки ведмежими стежками. У всякому разі вам, Кирило Дмитровичу, слід переглянути запаси хіміна. Ми всі, певно, будемо вашими пацієнтами.

— Ви говорите про малярію?

— Тайжані болота—страшна річ.

Дорошук протер пенсне і знову схилився над картою, роблячи помітки в записній книжці. Почувши кроки сина, він озирнувся й кивком голови покликав його.

— Як тобі здається, голубе, яке чудище бачиш ти перед собою?

Він показував на острів Сахалін. Володя взяв у руки карту й зараз же весело відповів:

— Риба! Справжнісінька риба!

— І до того ж дуже смачна. Все це скидається на осетра.

Два півострови Ноторо і Сиретоко — це, безперечно, кінцівка хвоста, дві лопаті хвостового плавця. Ну, затока Тарайка утворює ще один плавець.

— Хвіст — це японський Карафуто¹, — зауважив Горидуб. — Ви повинні вчити це в школі.

— І міркуючи, що це саме японський хвіст, наш „Сибіряк“ має його обминати, — блиснув шкельцями пенсне Дорошук. — Як відомо, в кожній тварини голова завжди була важливішою деталлю, ніж хвіст.

Він обняв однією рукою сина за плече й поглянув у вікно каюти.

— Ого-го, море починає сивіти. Можливо, що нас уночі трохи похитає. Цю неприємність ми зустрінемо, гадаю, озброєні як слід цитринами. Чи не так, шановний ескулапе?

— Не тільки цитринами, Іване Івановичу, — обізвався лікар, — але й винайденими на цей випадок новими ліками.

— Мені хотілось би знати прізвище винахідника. Чи це, може, секрет?

— Ні, не секрет, — скромно опустил очі лікар. — Цей винахідник — я.

Дорошук голосно зареготав:

— Пробачте, дорогий Кирило Дмитровичу, я не з вас... Але давайте уговоримось заздалегідь: вам — ваші нові ліки, всім іншим членам експедиції — цитрини...

Кирило Дмитрович образився:

— Я відповідаю за здоров'я всіх вас, і лікуватиму так, як це потрібно...

Всім була відома пристрасть Кирила Дмитровича лікувати пацієнтів знайденими ним самим ліками. А що ці численні порошки й краплі рідко допомагали, то ніхто не минав нагоди доброзичливо посміятися з лікаря.

— Мені здається, — загув геолог Горидуб, — що ваші нові ліки не інакше, як біла пляма.

— У всякому разі це — копалина, яка ще не має назви, — додав, широко посміхаючись, Дорошук. Він скинув пенсне і подивився на всі боки близькозорими блакитними очима, які здавались тепер наївними, як у дитини.

Керівник експедиції, академік Іван Іванович Дорошук, був відомий не тільки на своїй батьківщині, але й далеко за межами Радянського Союзу. Це він знайшов нафту на дні Каспійського моря, то він відкрив багатий мідний скарб у Карахетані, нові родовища золота в холодній Якутії, величезні поклади сірки в піщаній пустелі Середньої Азії. Він втопав у крижаній воді північних річок, блукав без стежок у Сибірській тайзі, був на краю загибелі в безводних пісках.

¹ Карафуто — південний Сахалін.

Газети й журнали розповідали про останній випадок, який трапився з академіком. Розвідувальна експедиція під його керівництвом шукала в пустині нафту. Всі розшуки були даремні. Експедиція потрапила в жахливі умови — п'ятеро діб ніхто не мав краплі води. Люди вже не могли йти і повзли, загрузаючи в розпеченому піску. Раптом, зовсім недалеко, перед їхніми запаленими очами блиснуло на сонці озеро. Це не було марево. Вода блищала у двох десятках кроків — рукою подати. З останніх сил, збожеволілі від спраги, мандрівники поповзли вперед. Там був порятунок, було життя. Справді, велике озеро лежало серед піщаних дюн. Чорна вода відбивала на рівній, наче полірованій поверхні, сліпуче сонце пустині. І враз розпачливі хриплі прокльони вирвалися із сухих горлянок:

— Прокляття! Це — нафта!

Чорне озеро було озером смерті. І тільки одна людина мала в собі силу сказати:

— А все ж таки ми знайшли нафту!

Це був академік Дорошук.

Сувора природа не зламала відваги й енергії вченого геолога - розвідника. З року в рік знаходив він нові скарби, нові родовища нафти, вугілля, заліза. Увесь науковий світ чудово знав цю людину з гострим клинцем борідки, з попелястими волоссям жовтого відтінку, подібним до спаленої сонцем трави; людину, яка вміє працювати без відпочинку і в якій завжди напоготові сміх у блакитних близькозорих очах, схований за незмінним пенсне в золотій оправі.

Першого ж дня плавання на „Сибіряку“ Володя потоваришував із штурманом Хотта. Це був низенький і меткий японець, родом з острова Хоккайдо. У тисяча дев'яťсот вісімнадцятому році батальйон, де Хотта був солдатом, увіходив до складу окупаційної армії, посланої японським урядом захопити радянський Далекий Схід. З першого ж дня, як тільки молодий солдат зійшов з крейсера „Івамі“ на пристань у Владивостоці, його не покидала думка ближче познайомитися з більшовиками, про яких він читав у підпільній листівці Вантажник з Хакодате, він ненавидів випещених офіцерів. Вони так яскраво нагадували йому тих хазяїнів, у яких він працював, ледве-ледве заробляючи собі на обід. Плескати ніс у Хотта був розсічений гнучким ціпочком доглядача потових пакгаузів — пам'ятка на все життя.

Минув ще рік. Японські інтервенти не встигали посиляти карні загони в повсталі села. Партизани наседали з усіх боків. У тайгу до партизан прийшло троє японських солдатів-дзертирів. Вони принесли з собою кулемет і мішок з головою японського офіцера. Один з цих солдатів був Хотта. Вкупі з бородатими повстанцями він воював проти інтервентів. Японці втекли, Хотта залишився в країні, яка стала його

батьківщиною. Він вступив у комуністичну партію, був матросом на криголамі, а тепер плавав штурманом на „Сибіряку“.

Володя з дозволу капітана часто заходив у штурманську рубку. Хотта сипав морськими назвами і дуже радів, що знайшов ретельного учня. Володя чудово знав тепер, що таке спардек, бак, шкафут, рангоут, такелаж, фок-щогла...

— У мене син — старий морський вовк, а я цього, уявіть собі, і досі не знав, — жартував Дорошук.

Цікавий від природи, Володя зробив відкриття, що існує справжня морська мова, вивчити яку не так-то й легко. Одних морських вузлів було безліч, і моряк повинен не тільки знати назву кожного з них, але й сам мусить уміти швидко в'язати ці вузли.

Хотта охоче демонстрував перед хлопцем своє вміння в одну секунду зв'язати найскладніший вузол. Він зовсім не здивувався, коли Володя, придивившись, і сам швидко зв'язав кілька морських вузлів.

— Капітан будеш! — прирік Хотта.

Але найцікавіше було розмовляти з Хотта японською мовою. У Володі з п'ятого класу був шкільний товариш, японець. Від нього хлопець перейняв багато слів, а з сьомого класу серйозно почав вивчати японську мову. Дорошук дуже заохочував до цього сина і навіть обіцяв зробити в майбутньому, разом з Володею, подорож до Японії. У хлопця був великий запас слів, він добре розумів Хотта і сам досить правильно складав речення.

Смішно було дивитись, як Хотта намагався повільно вимовляти слова, допомагаючи собі притоптуванням ноги й розміреними рухами рук. Він дуже радів, що Володя розумів його.

* * *

Увечері, коли Володя залишився в каюті вдвох з батьком, Дорошук раптом запитав:

— Ти, сину, забув?

Геолог вийняв із портфеля якісь папери й перегортав їх на столі.

— Що саме, тату?

— Так і знав, що забув. Пам'ятаєш, я казав тобі колись про один цікавий документ...

Володя схопився й хутко сів поруч батька.

— Зовсім не забув, але ти тоді нічого не розповів і сказав, що зробиш це згодом.

— Ось я й хочу зараз показати тобі дещо.

Дорошук взяв з купи паперів зошит і подав його синові.

— Перше, ніж прочитаєш, — сказав він, — вислухай кілька слів. Справа в тому, що це — щоденник учителя. Два роки тому цей щоденник потрапив у краєвий геологічний комітет. Оригінал щоденника загинув при нез'ясованих обставинах.

Можна думати, що його вкрадено. Але в мене була копія, ось вона. Будь ласка, читай. Часу маємо досить.

Володя розгорнув зошит. Сторінки було заповнено акуратними рядками друкарської машинки, на полях зроблені олівцем помітки, певно рукою батька. За мить хлопець заглибився в читання.

„МІЙ ЩОДЕННИК“

20 серпня 1919 року.

Надворі темрява. Ніч. Тайга обступила наше село Курунзулай. Тиша в порожній школі, зловісна тиша в селі. Я щільно затулив кожухом чорні шибки, щоб не прорвався надвір промінь від світла, і пишу. Каганець ледве блимає, болять від напруження очі і сходять сльозою. Пишу й прислухаюсь до кожного шелесту під вікном, до кожного звуку на вулиці. Страшний час. Забайкалля сходять кров'ю під п'ятою японців і білогвардійців-козаків. Наші партизани ні на хвилину не дають спокою інтервентам. З нашого села багато молодих і старих покинули свої хати й пішли в тайгу партизанити.

Вчора ввечері до мене прийшов незнайомий мені старик. Видно, що йшов він здалека. Його ноги були обмотані ганчір'ям, одежа подерта й запорошена.

— Ти вчитель? — спитав він, мигаючи червоними повіками. — Якщо твоя ласка, дай мені на три дні притулок... Дуже далекий у мене шлях... Стомився я — не сказати як...

Я почав розпитувати, хто він і куди йде.

— Мене звуть Ригор Древетняк, — сказав старик. — Чув я що ти — свій чоловік, і можу тобі розповісти про мою путь-дорогу. А йду я в Москву-білокам'яну, до самого Леніна Володимира Ільича. Хочу я йому одну тайну державну розповісти.

Звичайно, я з цікавості почав розпитувати, що воно за тайна і як про неї старий довідався. Та він аж розгнівався — не маю, мовляв, права в нього питати, бо кругом біляки і тайну ту, мовляв, належить знати одному Леніну.

23 серпня 1919 року.

Не знаю, як почати описувати вчорашній день. Ніколи не можна забути того жаху, який пережило село. Я думав, що збожеволію. Подивився сьогодні в осколок розбитого дзеркала й побачив, що сивина густо вкрила мої скроні. Це — пам'ятка вчорашнього дня.

В село зранку ввійшов ескадрон японців і козаків. Всі жителів козаки зігнали до школи. На шкільному ганку з'явився японський офіцер і козакий хорунжий.

— Навколішки! — гукнув хорунжий. Нас оточували японці з кулеметами й націленими гвинтівками. Тоді хорунжий по списку почав викликати людей, на яких виказали куркул

Раз-у-раз із юрби виходили наперед старі й молоді, і ще молодші, безвусі, зовсім зелені хлоп'ята. Дивлюся — викликав хорунжий і Ригора Древетняка. Саме в той день збирався старик рушити далі в путь до Леніна. Вже пізніше я довідався, що хтось із куркулів вказав білим на Древетняка, як на „підозрілого“.

Щохвилини я чекав, що почую своє прізвище. Але хорунжий згорнув список. Викликав він усього сімдесят чоловік. І параз же таки збили японці докупи, відокремили від нашої юрби. Хорунжий оголосив, що всіх сімдесят негайно буде розстріляно за співчуття більшовизмові та за допомогу партизанам.

Тут же, на очах у нас, почався розстріл. Жінки забули страх і з зойками, які роздирали серце, кинулись до своїх чоловіків і синів, що мали зараз померти. Японці хапали божественних від горя жінок за волосся й відтягали їх від засуджених. Відчайне, нелюдське голосіння й прокльони юрби, плач дітей, зойки жінок, стогін недобитих, короткі, глухі розстріли — все злилося в моторошний лемент, від якого стигла в жилах кров.

Присуджені до смертної кари старики обіймали один одного, плакали, дехто лягав на землю і так чекав смерті, дехто постукував прокльони й погрози убивцям, закликав до помсти. І бачив, як старик Ригор Древетняк підняв руку, погрозив улаком у бік скерованих на нього японських карабінів і крикнув:

— Правди Леніна не вб'єте до віку! — і тут же впав на-знак.

Якась жінка, не випускаючи немовляти, вчепилась зубами в руку японського солдата. Підскочили інші солдати, виходили в жінки немовля й кинули коням під копита. За кілька хвилин на землі лежав її спотворений труп.

До вечора японський загін знущався над жителями. Багато людей, „підозрених у більшовизмі“, було скалічено й побито палицями. Трупів семидесяти розстріляних лежали горою — японці не дозволяли нікому до них підходити.

Була глупа ніч, коли хтось тихо постукав до мене в двері. „Хто там?“ — спитав я. У відповідь до мого слуху долетів стогін. Тремтячими руками відкинув я дверний гак. За порогом лежала людина. Не довго думаючи, я схопив невідомого за руки і втяг у хату. Заблимало світло каганця. Це був Ригор Древетняк. Я швидко розірвав йому одіжку. На грудях нього чорніла рана. Старик приповз з місця розстрілу до порогу школи. Це був виходець з могили. Я обмив закипілу в його обличчі кров і перев'язав, як умів, рану.

— Я, мабуть, помру, — проказав він. — І перед смертю... скажи тобі... а ти... присягнись... що Леніну... тайну... Не смій йти в могилу... з тайною...

Я присягнувся, і він, часто зупиняючись, розповів мені свою тайну, яку п'ятнадцять років носив у серці...

ТАЙНА РИГОРА ДРЕВЕТНЯКА

26 серпня 1919 року.

Три дні пролежав ранений старик і сьогодні помер. Ригор Древетняк не доніс до Леніна своєї тайни, але тепер замість нього це зроблю я. Ось що розповів мені перед смертю старик.

Ригор був селянин бідняк. Землі в нього було — нікуди курки випустити, а сім'я велика, і все малеча. Щороку заробляв Ригор на жнивях у пана Браницького.

Одного літа возив Ригор снопи в економію. На крутом взвозі порвався ланцюг, звільнив загальмоване колесо. Важка гарба з снопами, з хату заввишки, сунула вперед, покотилася. Коні не стримали, гарба напирала на них з страшною силою. Понесли коні учвал, від гарби одні тріски залишилися, а найкращий кінь зламав собі на греблі ноги.

За коня звелів пан вирахувати у Древетняка увесь його заробіток.

Управи ніде було на пана шукати. Ціле літо робив, а заробленого хліба не одержав і фунта. Голодна смерть загрожувала всій сім'ї.

Ну, як запекла лють біля серця, підпалив Ригор темні ночі панські скирти. І впіймався. Панський хліб згорів, пожева вже не можна було спинити, а Ригора суд послав на острів Сахалін, десять років каторжних робіт йому присудив.

Два роки пробув на каторжній копальні Ригор, вугілля здобував, а на третій рік удвох з товаришем утік у тайгу. Була думка переправитись через морську затоку на Амур, ріку, та, на лихо, обоє в тайзі заблукали. Блукали три місяці, товариш від трясоти-лихоманки, від голоду загинув, а Ригора ввіймали солдати. Може, дали б утікачеві „гарячих“, на цьому б і справа скінчилась. Але в торбині Ригора знайшли замотані в ганчірку два золотих самородка, вага яких мало не в півтора фунти кожний.

Взяли каторжанина на допит. Два дні били, зуби, як кістки, на кам'яну підлогу сипались. Шкіру смугами розписали, а Ригор ані пари з вуст.

Генерал, начальник острова, звелів привести Ригора до себе на квартиру. Був каторжанин у сірому халаті, з туфлями на спині, сіру арештанську шапку скинув — півголови вистало. Роздивляється на килими, на картини — ніколи до цього не бував у панських хоробах.

Увійшов генерал, сів, і Ригору вказує на крісло:

— Сідай, Ригор Древетняк.

— Ніяк неможливо, ваше високоблагородіє. Не то сидіти — торкнутись боляче.

Генерал зморщив обличчя.

— Ну, нічого,— каже,— постой. Вищий виростеш.

— Не хочу вас у збитки вводити, ваше благородіє.

— Як так?

— Високому, довгому — труну треба довшу робити, до-
щок піде більше.

— Ти, братець, не турбуйся про труну. Ми тебе казен-
ним коштом поховаємо.

— Розумію.

— Що ти розумієш?

— Казьонних коштів не шкода, ваше високоблагородіє.

Генерал знову поморщився.

— Ось що, братець, закурюй,— і простяг Ригору цигарку.

— Не візьму, ваше високоблагородіє, не занімаюсь.

Генерал закурив пахучу цигарку й лагідно загомонів:

— Слухай, братець, я чув, що ти не хочеш вказати місце,
де знайшов самородки. Адже ти, певне, натрапив у тайзі на
нечуваний скарб, на багатюще розсипище золота. Коли ти
знаєш місце, я даю слово переглянути твою справу — ти
йдеш на волю.

— Я, ваше високоблагородіє, піду на волю, а ви на те зо-
лите розсипище, через гнілі болота, пошлете тисячі таких,
як я зараз. Ім, ваше високоблагородіє, воля тоді буде одна —
виганяй у могилу. Хіба до мене, вольного, не долетять їхні
прокльони, що заплатив я за свою волю їхніми кістками? Ні,
слово моє тверде. Я й то жалію, що не закопав самородків
у землю. Та думка була — вирвусь із тайги, із проклятого
острова, сімейство побачу.

— Побачиш, Древетняк. Ти чув мої умови: вкажи місце
у я даю слово, що...

— Я вже чув, ваше високоблагородіє, ваші умови. А те-
пер послухайте мої. Я вам покажу місце, де я знайшов зо-
лото. Там його стільки — греби руками, доки поясниця не
болить. Та й показувати не треба, тільки скажу, то й зна-
єте, хоч дістатись туди — тричі можна дуба дати. Ну, от.
А ще — не мені одному волю дати, а всьому острову Са-
мородку!

Генерал вирячив очі:

— Ти з глузду з'їхав? Звільнити тридцять тисяч ка-
знь?

— Усі тридцять тисяч до д'ного, ваше високоблагородіє!
Сам цар мені в цьому розписку видав. А на розсипищі
тільки добровільно, хто хоче, працював, і щоб
жалування від казни золотими п'ятьорками платили
за обізнану.

Ригор побачив, як генерал зненацька почав червоніти. Шия,
на бріді, стала. Потім із червоного зробився „його високо-
благородіє“ синім, наче вимазали його ягодою-шовковицею.

І те, що генерал раптом отак змінив колір і став як дві краплі схожий на індику, здалося Ригору смішним. Не стримався він і посміхнувся. Підскочив генерал.

— Як ти смієш? Як розмовляєш зо мною?

— А як же мені інакше, ваше високоблагородіє? Я, я рівний із рівним. Ви — багатий, а я — ще багатший, у мене з лоте розсипище в тайзі. Схочу, — увесь Сахалін куплю, разом з вами.

Генерал ошелешено і здивовано глянув на каторжанина. Він не міг чекати таких зухвалих слів від цієї зарослої щетиною людини в сірому арештанському халаті.

— Битий батогами мужик... — пробурмотів він.

Древетняк стиснув плечима.

— За битого двох небитих дають, та й то не беруть. Сахалін це знаєте, ваше високоблагородіє, грамотні...

Далі генерал не міг стерпіти. Гукнув вартових, побачив з Ригором Древетняком скінчилось. Ще два дні били, потім почали бити через день, потім через три дні на четверти. Мужичья шкіра видалася на диво міцною, все витримала.

Ще з рік після того вимагали від Ригора вказати місце, де він, як уперся на своєму, не здав і кроку. Присудили йому за впертість і втечу до довічної каторги й прикували тачки.

Часто потім приходили сахалінські чиновники дивитись на Древетняка, як на диво.

— Ану, розкажи, як ти розмовляв із його превосходительством, начальником острова? І як у тебе язик повернувся? І озираючись, чиновник тихо додавав:

— Мужик, а такий молодець, чортів ссин!..

Тільки після революції, вже дідом, побачив Ригор Древетняк волю. Дійшла до нього чутка про Леніна. І вирішив тоді старик іти в Москву. Прийшов час розповісти про лоте родовище в сахалінській тайзі...

Не дійшов старий. Але я дійду. Проженемо інтерв'єра і піде тоді золото на будову пролетарської держави, на силу й розквіт.

— Запам'ятай, — сказав мені, помираючи, Ригор: — Чорна падь, де протікає тайжана річечка Ганза (так її звуть гіляки). Треба йти вздовж цієї річечки проти течії аж до вузької улоговини в горах, звідки Ганза бере свій початок. Дедалі улоговина ширшає і переходить у долину. З гір тут спадає великий пада, буруни скажено стрибають по камінню. Ось у цій долині в піщаному намулі, я й знайшов самородки. В піску, на бері, не промиваючи, можна бачити безліч золотих крупинок — ось як макове зерно, інші — з горошину... Путь туди важкий і небезпечний. Тайга непрохідна й болота...

На цьому щоденник обривався. На доданій карті пунціром була позначена путь до Чорної паді. Цю карту

підлітше нарисував Дорошук за допомогою мисливців і розвідників тайги.

БАТЬКО Й СИН

— Ну, що скажеш, сину? Хіба не цікаво те, що ти прочитав?

Дорошук дивився на Володю близькозорими усміхненими очима, наперед знаючи, що відповідь син.

— Тату! — скрикнув Володя. — Та це ж надзвичайний документ! Тут же зовсім точно вказано місце!

Дорошук засміявся весело, розкотисто.

— Голубе мій, ти — страшенний романтик! Я тебе давно знаю. Ти був таким, сину, з перших днів народження...

— Я тебе не розумію, батьку.

Дорошук побачив, що Володя образився, і поспішив поменшити, в чому річ:

— Ти гукав з таким захопленням, наче вже відкрив золоте розсипище. Але це не погано, зовсім не погано захоплюватись і вигукувати, особливо, коли маєш сімнадцять років.

— Мені всі дають двадцять.

— Ну, в тебе ж м'язи які, плечі! Спорт, голубе, багато важить. Та не в тому річ. Мушу сказати, що я не надаю особливої віри щоденникові, в тій частині, звичайно, де мова йде про золоте розсипище.

— Це ж документ, тату...

— В тому то й справа, що документ — сумнівний. Хто й зна, чи можна його взагалі назвати документом.

— Хіба важко перевірити, будучи на Сахаліні з геологічною експедицією?

— Безперечно, я маю намір розшукати цю долину в ущелині. Місце вказано досить точно. Було б нерозумно зовсім не звернути уваги на цей щоденник. Як бачиш, я навіть звелів переписати його на друкарській машинці. Але все це дуже скандається на таємничі папери в пляшках, про які писав Жюль Верн.

— Невже ти вважаєш, що автор щоденника вигадав усю цю історію з самородками? Адже ти подивись, тату, як усе правдиво описано. Не можна не вірити.

— Ти мене підбадьорюєш, голубе. У всякому разі, кажу тобі, що наша експедиція насамперед піде вгору проти течії річки Ганза. До річі, „ганза“ — це гіляцька люлька. Думаю, що шлях до верхів'я цієї Ганзи не змінився, хоч минуло чимало років. Він, певне, залишився таким же диким і непрохідним, як розповідав покійний Ригор Древетняк.

— Тату, а що ж сталося з автором щоденника?

— Бачиш, до зошита було додано записку, що вчителя й вчительку вбили японці, але його щоденник заховали пар-

тизани, і коли повернулась радянська влада, передали до місцевого ревкому. Після того зошит мандрував більше десяти років, доки не потрапив у Владивостокський геологічний комітет. Ось і вся історія.

— Вибач, тату, не вся.

— Ах, так, так. Я вже говорив тобі, що засмальцьований брудний оригінал щоденника зник.

— Після того, як ти вже мав переписаний ось цей примірник.

— Так, так. Я сам замислювався, як міг зникнути зошит і... кому він був потрібний.

— Ось, тату, це ж і головне, що він був комусь потрібний.

Цієї хвилини обое — батько й син, похитнулись. Покришки графина з водою жалібно задзвеніла. Підлога каюти вирівнялась, але знову нахилилась, уже в інший бік.

— Не інакше, як землетрус, — спробував пожартувати геолог. — Ми наскочили на підземний вулкан. Зараз на цьому місці постане з морських хвиль острів, і „Сибіряк“ опиниться на вершині гори.

Пароплав раптом так хитнуло, що графин не втримався на столику й брязнув на підлогу. Повз каюту хутко прогнали чийсь чоботи. Грюкали двері, долетіли неясні слова команди.

Дорошук, а за ним Володя, вибігли з каюти. На трап, який вів на палубу, вони наздогнали капітана. Той повернувся до геолога спокійне, рум'яне обличчя.

— Нічого небезпечного. Нас краєчком зачепив тайфун, сказав він. — Гадаю, це триватиме недовго.

„Сибіряк“ так хитало, що встояти можна було, лише міцно тримаючись за поручні.

Ні Дорошук, ні Володя не довго залишались на палубі, бо дув скажений вітер, який забивав дихання. Бризки в хвиль долітали навіть на капітанський місток і рясно кропили палубу.

— А все таки ми з тобою мімози, — сказав уже в каюті геолог. — Втекли. А як там, на палубі, матросам?

Володя густо почервонів. Він розгадав батькову делікатність. Мімоза саме він, Володя, і тільки він один. Хіба можна назвати мімозою батька, який загинув від пекучої спраги в пустині, який купався в північних крижаних річках? Ні, назва, звичайно, стосується виключно до його сина. Чи батькові та буря на палубі? Він і спустився вниз тільки з того, щоб не образити гордість свого сина.

Володі хотілось вискочити на палубу, підставити урагам розхристані груди й вести „Сибіряк“ назустріч грізним хвилям і нічному шторму. Образа сповнювала серце. Схотіло довести батькові, що він помиляється, що його син не мімо-

— Ти, мабуть, батьку, забув, що я маю перший приз із плавби?— обізвався раптом Володя.

Дорошук сів поруч сина, глянув йому в вічі й серйозно, тихо вимовив:

— Ні, Володя, я це пам'ятаю. І знаю, що мій син комсомолец.

* * *

Пароплав повільно й важко хитався на хвилях, хоч буря зовнішні стихла. Володя прокинувся й довго прислухався до тиші. Лампочка в каюті горіла тьмяно. Рівно й спокійно дивав увісні батько. Затиснута в його спущений з койки руці гавета ритмічно тремтіла.

Володя тихо схилювся над сонним. На перенісці в батька сіла муха, він легенько морщив широкий лоб і смішно ворухив губами, наче ось зараз хотів когось поцілувати.

Затаївши дихання, Володя ніжно і з цікавістю вдивлявся в рідні риси. Він любив батька пристрасно, тією глибокою й схованою в собі любов'ю, з якою задля любимої людини идуть на велику жертву. Батько в очах юнака був відважним героєм, переможцем стихій. Мрією Володі було прийти на допомогу в скрутний і небезпечний для батька момент. У юнацьких снах він не раз витягав славетного геолога з глибокого колодязя, куди його, мовляв, вкинули басмачі.

Він заздрих батькові і, як тільки міг, наслідував його і в руках, і в розмовах, і в звичках. Дивлячись на мужнє батькове обличчя з веселими золотими віхтиками в очах, Володя сам почував себе твердіше, до нього припливала енергія й велика безмежна радість.

Батько спав. Легкі зморшки на лобі здавались мимолітними тінями. Клиничок борідки стремів угору, назустріч синові. Володя не втримався і двома пальцями обережно взяв борідку за кінчик. Батько не поворухнувся. Син засміявся ледве чутно щасливим сміхом від любові, яка сповнювала тієї людини всю його істоту.

— Шановний академік Дорошук,— прошепотів Володя,— про нас знає увесь світ, але батько ви тільки мій, тільки мій!

СМЕРТЬ

Коли Володя вийшов вранці на палубу, його вразив колір моря. Він був яснозелений, з безліччю ледве вловимих відтінків. Море ще не заспокоїлось, здіймались великі хвилі, але на їхніх гребнях уже не було шипучої білої піни.

— Вночі минули Хоккайдо,— сказав Володі капітан.— За танкерузовою протокою почнуться береги Карафута.

„Японський хвіст“— згадав Володя й посміхнувся.

„Сибіряк“ часто затримувався на своєму курсі — цього вимагали деякі гідрографічні дослідження, які провадили гідрографи, що їхали на Сахалін разом із геологічною експедицією. Завдання „Сибіряка“ було пройти з Японського моря через Татарську протоку, вздовж західних берегів Сахаліна. Пароплав мав зовсім малу осадку, і капітан був певний, що навіть між мисом Лазарева і мисом Погобі, де глибина зовсім невелика, він проведе „Сибіряк“, не ризикуючи сісти на мілину.

Запис у щоденнику про Ригора Древетняка з його золотими самородками дуже вразив Володю. Він бачив, наче живого, то Ригора-каторжанина в розкішній вітальні сахалінського начальника острова, то Ригора в юрбі стариків, який розстрілює чота японських солдатів.

Хлопець не мав жодного сумніву, що казкове золоте розсипище в глухому і неприступному закутку сахалінської тайги справді існує. Хіба це не можлива річ? Адже надра сахалінських гір у серці тайги ще й досі не розвідані. Безперечно батько знайде це розсипище, якому дадуть ім'я Ригора Древетняка, а Сахалін відтоді матиме назву „Золотий острів“.

Наприкінці дня трапилась подія, яка дуже стривожила всіх пасажирів „Сибіряка“. В машиновому відділлі померли наголою смертю змінний машиніст, механік і його помічник. Минули всього година, як вони, веселі й здорові, стали на свою вахту. Ще п'ять хвилин тому капітан дзвякав машинним телеграфом, передаючи розпорядження машиністові, і одержав від нього у відповідь сигнал, що наказ виконано.

Кочегар, який випадково зайшов після цього в машиновий відділ, застав уже там тільки три трупи. Все говорило за те, що смерть наступила миттєво. На обличчі в механіка ще застигла усмішка — він щось розповідав веселе, і тут життя нагло обірвалось; в руці машиніста було затиснуто півплитки шоколаду; обличчя молодого помічника механіка заховало сліди незвичайного подиву, наче хлопець був страшенно здивований, що ось так раптом прийшла до нього смерть.

В піджаці механіка знайшли зелений м'яч. Володя згадав, що бачив, як механік купував цей м'яч у горбатого корейця на пристані. Всі знали, що в механіка на Сахаліні сім'я і батько, певно, віз своїй доньці подарунок.

Матрос випадково випустив м'яча з рук, він покотився по дерев'яному настилу й упав у море.

Загадкова смерть трьох чоловік з екіпажу „Сибіряка“ набагато більше, мабуть, приголомшила капітана. Він навіть не намагався приховати свою тривогу і наказав лікареві негайно розбити розтин тіла померлих. Кирило Дмитрович пройшов до капітана в каюту, де зібралося, крім самого капітана, кілька членів експедиції.

— Надзвичайний випадок, товариші,— сказав лікар.— У всіх трьох розрив серця. Це й було причиною смерті.

— Дозвольте, шановний Кирило Дмитровичу,— загув багом геолог Горидуб.— Це, так мовити, безпосередня причина. А що її викликало?

Круглий опецькуватий лікар безпорадно розвів руками.

— В тому то й річ, що я цього неспроможний установити. Це вже належить до компетенції слідчих органів...

— Слідчих?— обізвався Дорошук, який досі мовчазно сидів у кутку каюти, щось зосереджено обмірковуючи.— Ви гадаєте, що тут вказівки на злочин?

— Я не кажу цього, Іване Йвановичу. Але загадковість цієї смерті наводить на деякі думки.

— Чи немає ознаки отруєння?— запитав капітан.

— Ніякісіньких ознак, капітане. Боюсь, що ми маємо випадок якоїсь невідомої блискавичної хвороби. Я вже наказав зробити дезинфекцію.

— А про отруйний газ ви не подумали?

— Я про все подумав, капітане. Але, коли б у машиновому відділі справді був такий газ, то загинув би також кочегар, який туди зайшов, я загинув би, ви, капітане. Зараз там працює нова вахта — люди почувають себе прекрасно.

Лікар дістав цигарку й нервово запалив її. Вся його постать виявляла цілковиту розгубленість. Кирило Дмитрович боявся, що на пароплаві справді з'явилась якась страшна невідома хвороба, і тоді, безумовно, можна гадати, що незабаром прийдє черга за іншим жертвами.

— Не можна ж думати,— знову загомонів лікар,— що всі троє одержали розрив серця від незвичайного жаху. Ніхто з них у привида, певно, не вірив, і привида, мабуть, припустилося б скрутно, хай би тільки зустрівся він з моряками. Пожодо газу, то... ні, це дурниці. Ніяких ознак отруєння. Варини, правда, чутливіші до отруєного повітря. Я вкинув у машиновий відділ кішку. Спочатку вона занявчала й заїжалоїлась. Але це, можливо, було від нової незнайомої постановки. Незабаром вона спокійнісінько почала винюхувати в кутках мишей. Ні, що не кажіть, ця смерть — загадкова.

Хтось міцно постукав.

— Увійдіть!— гукнув капітан.

В каюту вскочив радист — комсомолец Пташка. Його всі давно знали на пароплаві. Був він маленький, у ластовинні, гострим носиком, його волосся нагадувало пташиний чубок, увесь Пташка справді був дуже схожий на одну пташку, саме — на горобця. Було йому не більше вісімнадцяти років, він любив радію пристрасно, фанатично. Новий радіоприймач його конструкції одержав у Москві на виставці першу премію.

Пташка був дуже схвилюваний. В його руці тремтів клаптик паперу.

— Я вас шукаю, товаришу капітане. Радіограма!

Він подав папірець. Капітан глянув, прочитав, його брови враз насунулись на перенісся, він схопив свій формений картуз і, на ходу попросивши пробачення, поспішно вийшов з каюти.

Що сталося — ніхто не знав. Але кожному було ясно, що трапилось якесь нове лихо.

ТАЙФУН

Незабаром усі довідались, у чому річ. Пташка прийняв радіограму метеорологічної станції про тайфун, який наздогнав „Сибіряка“.

Екіпаж пароплава робив величезні зусилля, щоб вийти з смуги тайфуна. „Сибіряк“ різко змінив курс. Він ішов повним ходом. Без перепочинку працювали кочегари, намагаючись тримати високий тиск пари. Увесь корпус пароплава дрібнотремтів від напруженої роботи машини.

— Вчорашня буря, — сказав Дорошуку капітан, — невеликий вітрець, порівнюючи з силою тайфуну, який іде за нами. Радіограма говорить про десять балів. Під час такого шторму були випадки, коли важкі лісовози, вантажені лісом, ламало пополам, як сірник.

Капітан енергійно переводив ручку машинного телеграфу. Володя підійшов ззаду до батька. Саме цієї хвилини почалися швидкі кроки, і Хотта опинився перед капітаном.

Штурман був дуже збуджений. Його чорні, швидкі очі бігали, як два блискучі жучки. Забувши про пошану до капітана, Хотта досить безцеремонно схопив його за рукав.

— Капітан! Дивися, капітан! — гукнув штурман, показуючи на південь. — Бачиш?

Всі глянули в напрямку витягнутої руки Хотта. Там, далеко за кормою „Сибіряка“, майже на обрії, який втону у зловісному лилово-сірому мороці, пливла біла, зовсім біла хмарка. Її можна було прийняти за густий клубок білої пар. Хмарка наче здіймалася з моря, щохвилини зростаючи. „Вона женеться за нами, — майнуло в голові Володі. — Невже тайфун?..“ І стало навіть незрозуміло, чому так хвилюється Хотта і чому капітан, покинувши машинний телеграф, вигукне щось, надриваючись, у переговорну трубку.

На палубі, по трапах метушились матроси. Вони спішно кріпили якісь канати, гримів ланцюг, тупали ноги. Кілька матросів перевіряли, як закріплено шлюпки на шлюпбалках.

Володя знову глянув на зловісну хмарку. Вона вже не була білою. На очах у команди „Сибіряка“ хмарка міняла свій

дів. Вона зробилася сірою, потім наче хто хлюпнув на неї фіолетового чорнила — хмарка зчорніла, її вже не можна було назвати хмаркою, чорні сувої клубочились над морем, відіймаючись вище й вище.

Раптом настала повна тиша. Вітрець, який увесь час дув на палубі, враз ушух. Безсило повиснув на флагштоці кормовий прапор.

— Ну, тепер тримайся, ребята, — пролунав у цій тиші голос капітана. — Хотта, наказую стати за штурвал вам. Бути всім напоготові. Товаришу Дорошук, забирайте сина і спускайтеся в каюту!

Капітана не можна було впізнати. Голос його зробився дуворий і владний. Це була інша людина, зовсім не схожа на того капітана, якого часто бачив Володя в каюті або за столом у їдальні. Матроси ловили кожний його рух. Це був справжній начальник і господар пароплава, начальник, який перед лицем грізної небезпеки думає насамперед про величезну відповідальність за доручене йому судно й людей.

— Ходімо, Володя, — промовив Дорошук. — Зараз справді почнеться щось неймовірне.

Він не доказав. Рвучкий порив дужого вітру промчався над палубою. З Володі зірвало кепі, воно закрутилось над головою і зникло за бортом. Ураз стемніло, полив дощ.

— В каюту! Вниз! — намагаючись перекричати ревіння вітру, гукнув над вухом Володі батько. Володя чув, як разом зарипіли щогли, засвистів дріт, пароплав стрибнув угору і провалився кудись униз, в глибоку яму.

Над головою щось глухо ухкало, рехло, стогнало. Скреготіло залізо, десь перекочувалися з місця на місце важкі бочки. Не то плач, не то зойк пролунав зовсім близько, але це — не розібрати: чи в сусідній каюті, чи на палубі, чи, може, від ногами, в глибокому трюмі. В каюту вскочив матрос перевірити, чи добре задраєно ілюмінатор. Дорошук хотів щось спитати в нього, торкнув матроса за руку, але той не звернув на це ніякої уваги. Він був строгий і зосереджений, дуже поспішав, очі тривожно дивились кудись всередину, в самого себе.

„Сибіряк“ важко кидало на хвилях. В каюті було чутно, як на палубу з грюкотом падали маси води. „Що ж там робиться? — майнула в Володі думка. — Адже нагорі вже, певно, нічого не залишилось, ні капітанського містка, ні рубок“.

І зненацька непереможне бажання вийти хоч на хвилину з душної каюти охопило Володю. Йому уявилось, що на судні ще не лишилось жодної людини, що „Сибіряк“ без керування сам стрибає на розлючених хвилях.

Володя схопився й кинувся до дверей. Він відразу ж упав, а підлога ходила й гойдалась під ногами, як жива. Намагаючись стати навколішки, він побачив поряд себе, теж на

підлозі, голову батька. Геолог був без пенсне, намагався вхопити сина за плече. Це йому вдалось, і він прокричав:

— Куди?

Володя вирвався й штовхнув двері. Навкарачки він полікору коридором до трапу, знову штовхнув якісь двері і, здивований, побачив Пташку, який, наче кам'яний, сидів за апаратом.

„Це ж каюта радиста“, — догадався Володя.

— Пташка! — позвав він. — Товаришу Пташка!

Радист не відповідав, працюючи з передатником. Хто штовхнув Володю, і в каюту вскочив, тримаючись обома руками за стіни, другий механік.

— Наказ капітана, — закричав він, — давай SOS! Машина зупиняється!

Володя не пам'ятає, як опинився він на верхній палубі „Сибіряк“ стрімголов злітав на гребні клекітливих бурунів, заривався в шипучу безодню розбурханого моря, окутаний темрявою, безсилий змагатися з розлюченою стихією. Самі ліхтарі ледве освітлювали палубу, напівзруйнований капітанський місток і на кормі групу людей, які робили неймовірні зусилля, щоб утримати шлюпку. Серед них Володя помітив Горидуба і ще кількох членів експедиції.

Хвилі раз-у-раз перекочувались через палубу. Бізанс, щогла раптом звалилася на борт, її тріск загубився в глухому реві моря й витті урагану.

Проти вітру можна було тільки повзти, чіпляючись за канати. Товсті обаполи, які хто зна звідкіля опинились на палубі, прихоплені хвилями, громили борти. Два матроси безуспішно намагались викинути важкі обаполи в море. Володя навіть лішки підліз під обапол і піддав його плечем. І тільки тоді знову побачив поряд себе батька.

— Дружно! Рраз! — прокричав геолог, і обапол, підкорячись силі восьми рук, сковзнув за борт. Хвиля покрила знацька Володю з головою. Він схопився за канат і втримався. Дорошук поповз уздовж палуби, давши знак синові слідувати за ним. Ледве дістались вони до капітанського містка. Вентиляторні труби, як велетенські вуха якоїсь потвори, завалось, прислухалися до реву бурі. Дорошук не впізнав голосу капітана.

— Коли б нам протриматись ще з годину, — прохрипів він. — Сила тайфуну слабшає, але на „Сибіряку“ потекли нові труби. Пари не вистачає, машина зупинилась. Ми дрефуюмо на схід, близько береги Карафута. На „SOS“ ніхто не відповідає, в такий шторм мало надії на допомогу інших суден...

— Дуже небезпечно? — гукнув Дорошук.

Капітан не відповів. Перемагаючи рев і гуркіт, звідкіля долетіли уривки слів:

— Земля!.. Несе на скелі!..

Прожектор на носі пароплава вихопив із суцільної темноти чорні ребра кам'яних скель. Це, певно, був якийсь острів. „Сибіряк“ дрейфував назустріч своїй загибелі. Але на пароплаві ще залишилась шлюпка, одна-єдина шлюпка, бо іншу змила хвиля.

Це була остання надія. І коли капітан впевнився, що пароплав несе на скелі, він наказав спускати шлюпку. Та скептический острівець наближався з величезною швидкістю і перше, ніж було виконано наказ, чорні скелі пропливли в десятковій метрі від лівого борту „Сибіряка“. Всі зітхнули з полегшенням. Небезпека минула. Тільки випадково судно не налетіло на острівця.

В грудях у капітана з кожною хвилиною зростала надія на порятунок. Тайфун довго не триватиме. Коли б лиш не рапівсь десь поблизу новий такий острівця. Можливо, що небезпечний берег ще далеко, і судно вийде із смуги шторму.

Раптовий поштовх струсонув „Сибіряка“. На мить пароплав припинив біг. Почувся тріск. Не чекаючи команди, матроси кинулись до шлюпки. Пароплав різко накренився на лівий борт.

Капітан уже знав, у чому річ. „Сибіряк“ наскочив на наводну скелю. Вода полилась через пробоїни в трюм і машинний відділ. Полагодити пошкодження було неможливо.

Десятки рук судорожно чіплялись за шлюпку. Хтось збився на колінах, але він піднявся і навколішках поповз до борта. Він рятувальний круг і притиснув його обіруч до грудей. Йому треба було негайно розшукати батька.

Доро-шу-ук!—закричав, надриваючи горло, Володя.—

Батьків голос прозвучав несподівано в двох кроках.

Тату!—схлипуючи від хвилювання, скрикнув юнак.—

Ти? Візьми... Це тобі круг. Ти плаваєш гірше за мене...

Круг я віддам...

Кому?—злякався Володя.

Тому, хто не вміє плавати. А портфель у каюті. Щоб взяти і карта!—гукнув раптом геолог на вухо синові, намагаючись перекричати рев тайфуну.—Та тепер уже пізно!

Він поповз із кругом до шлюпки, де серед юрби матросів нагажирів встановлював лад капітан.

Шлюпка візьме всіх до одного,—гукав капітан.—Обережніше! Рятувальні круги віддати тим, хто не вміє плавати!

Володя поповз услід за батьком, але враз спинився й круто повернувся до трапу. Йому здалося неймовірним, здалося безглудим, що може загинути щоденник і карта. Ні, ще не пізно, ще не пізно!

Міцно тримаючись за поручні трапу, Володя зішшов униз. Він брів коридором по коліна в воді. Тьмяно блимала єдина

на, весь коридор лампочка. Із стелі де-не-де зривались ва-
кі краплі, але рев моря і стогін урагану долітали сюди гл-
хіше.

Юнак ішов, напружено прислухаючись до хаотичних уд-
рів важких хвиль у корпус судна. Хлопець намагався знай-
потрібну каюту. Йому здалося, що він бачить знайомі две-
Володя штовхнув їх і переступив поріг. Тіні від лампоч-
яка увесь час гойдалась, стрибали по стінах. Тільки тут
лодя побачив, що він помилився. Це була зовсім незнайо-
каюта.

Він повернувся, щоб вийти. І тут трапилось те, чого
передбачав хлопець. Світло погасло. За мить лампочка зно-
блимнула — раз, другий, і потім густа темрява огорнула
лодю. Динамо-машина перестала працювати. Юнак поспіш-
назад, на палубу, де вже, мабуть, спустили на воду шлюп

Він витратив кілька хвилин лише на те, щоб знайти
хід із каюти. Він наосліп тикався в стіни, які розхитували
наче качелі. В коридорі безладно хлопала розгойдана во-
Володі здалося, навіть, що в нього між ніг стрілою майну-
якась велика риба. Він брів, тримаючись однією рукою
стіну, намагаючись не підсковзнутись на слизькій підлозі.

Хлопець зненацька спинився. Він подумав про те, що да-
вже повинен бути трап. Простяг руку і наткнувся на стін-
Праворуч і ліворуч теж були якісь дерев'яні переборки.
лодя зрозумів, що потрапив у незнайомий закуток. Ну, з-
чайно ж! Вийшовши з каюти, треба було взяти ліворуч, а
пішов зовсім у протилежний бік.

Юнак повернувся назад. Але не пройшов він і п'яти к-
ків, як наткнувся на стіл. Зовсім спантеличений хлопець
знав що робити. Куди він потрапив. Куди податися? І чо-
в коридорі має бути стіл?

Холодна моторозна думка про те, що він заблудив і
зможе знайти вихід, уперше майнула в збудженому мі-
Володі. Юнак знав, що кожна загаяна хвилина може кош-
вати йому життя. Кожної хвилини „Сибіряк“ міг піти на д-

Відчай і палка, непереможна жадаба життя охопили
лодю. Він наосліп рвонувся вперед. Стіл перевернувся й
плив. Удар по голові оглушив юнака. Мацнув обличчя —
пальцях відчув теплу й липучу кров. Він наскочив у тем-
на гострий одвірок.

Тепер Володя вже знав, що він безнадійно заблудив.
зовсім загубив напрямом. Стільки він отак блукає? Дес-
хвилин? Годину? Дві?

Здалось, що минуло багато-багато часу відтоді, як
спустився в нутро пароплава. Звичайно, шлюпку вже спусти-
Не будуть же ризикувати життям двадцяти моряків і па-
жирів заради його одного. А може про нього навіть ні-
не згадав?

Зринуло враз в уяві обличчя батька. Ось хто згадає! Ось то не залишить його в біді!

— Тату!—прошепотів Володя, почувавши, як важкі сльози котяться в нього по щоках.— Тату!..

І зненацька, набравши повні груди повітря, він щосили кричав голосом, повним розпачу й надії:

— Сюди - и! Рятуйте - е!..

Коротка луна завмерла тут же, під невисокою стелею. Тільки плюскотіла й хлюпала навколо вода та було чути, як страшною силою б'ють об борт пароплава стотонні хвилі. Володя переконався, що ніхто його тут не почує і ніхто не знайде.

ПАРОПЛАВ ГИНЕ

Загубивши напрямок, Володя брів тепер навмання, чіпляючись за стіни, натикаючись на якісь речі, напружуючи всі сили, щоб не впасти. Іти було майже неможливо, бо судно не дужче лягло на борт, ноги ковзались і важко було знайти точку опертя. Володя обережно спустився навколішки й по-...

Несподівано йому спало на думку порівняти себе з кротом. Він лізе в темряві під землею десятками розгалужених, перелатених ходів. Але кожний кріт зараз в тисячу разів щасливіший його, бо він, Володя Дорошук, має загинути. Вода догала до грудей. У юнака не було ніякого сумніву, що пароплав уже залишили всі. Шлюпка давно відчалила. Тільки він один zostався десь глибоко в середині загибаючого судна.

Кілька разів він ладен був звалитися без сил. Але кожного разу могутній інстинкт життя підтримував його, штовхав вперед, змушував повзти і повзти.

Ному почали ввижатися крики, голоси. Одного разу він почув голос батька, який кликав його. З серцем, що ледве вискочило з грудей, Володя гукнув:

— Я ту - ут!..

Він сам злякався звуків, які вихопились у нього з горла. Тут же хлопець догадався, що ніякого батька немає, це тільки вчулося, це була лише омана.

Серед безпросвітньої задушливої темряви Володя знову кричав. Це вже був короткий, придушений крик жаху. Пацюки оточили в воді десятки живих мокрих істот. Невеличкі тварини хутко повзли йому на руки, на плечі, видавляли на голову.

Це були пацюки. Вони рятувались від поводи, яка захопила їх на судні в їхньому підпільному пацючачому царстві. Зціпивши зуби, Володя вперто й довго боровся з звірючанин, скидаючи їх з себе рукою. Пацюки кусали його за пальці і знову повзли й повзли, загубивши всякий страх перед

людиною, яка зараз була для них єдиним острівцем по тунку.

Володя напружився й устав на ноги. Він почав тупо й бовтати навколо воду. Це трохи допомогло. Зграя пацієнтка поволі розсіялась, і лише кілька з них оскаженіло намагалися вчепитись хлопцеві за ногу. Та незабаром остаточно перемістились за Володею.

Знесилений, прихилився він до мокрої стінки. Щось схоже на отупіння повільно сковувало його всього. Зрештою — очевидно. Навіщо рухатись, шукати, надіятись, коли все майже коли ось зараз всьому кінець. Але, десь, у далекому кутку його істоти, ще ховався інший Володя — непокірний, немовний. Він не хотів здаватись, він хотів боротись і жити. І юнак знову пішов уперед.

Мимоволі він став прислухатись. Це, безперечно, звичайно була омана. Він прислухався, затамувавши дихання, хоч і знав, що це лише здається його напруженому слухові.

Потім він почав стукати кулаком у дерев'яну переборку. Він кричав, надсаджуючи легені. І тоді знову почув... це справжній голос, голос живої людини!

Мабуть не таким благодатним і чарівним здається після холодної дощової ночі тепле, животворне сонце, яким сяло Володі тріпотливе й бліде світло кишенькового ліхтарика. Назустріч брела людина.

Вода пінилась і хлюпала, а людина — ближче й ближче. Ліхтарик пронизує цю темряву могили.

— Знайшов! — пролунав зовсім-зовсім близько такий йомий і, тієї хвилини, невимовно рідний голос.

— Хотта! — прошепотів юнак. Йому спало на думку затишні японцеві кілька слів його рідною мовою. Але як не пружував мозок Володя, він не міг знайти зараз таких слів. Та й які це мали бути слова? Подяка? Хіба ж можна висловити те, що почував Володя?

І другий голос, простужений на вітрі, голос батька, сказав:

— Давай його, Хотта, сюди.

Володя відчув, як дрібно застукала об зуби шийка пляшки і щось гаряче полилось у горло.

— Годі, Хотта, — знову сказав голос батька, — а то вп'ється...

Остаточно прийшов до себе Володя над шлюпкою, в якій було повно людей.

— Стрибай! Стрибай! — гукали юнакові. Шлюпка то зупинялася тала вгору, то поринала, глухо б'ючи в борт судна. Володя зажмурився й стрибнув.

Юнакові здалось, що шлюпка потрапила у кратер діючого вулкана. Море клекотіло, сувої білої піни скидались у яру на снігові кучугури. Вітер і непрониклива стіна бриз перехоплювали дихання. Було страшно подумати, що

ного бурхливого, зловісного хаосу відділяє людей тільки
мий, ненадійний борт шлюпки.

На одну мить шлюпка наче застигала на височезному шпилі
нілі і враз із запоморочливою швидкістю зривалася вниз, у
воду.

Були хвилини, коли здавалося, що зараз — кінець. Рев
шкварених бурунів глушив голоси людей. Дорошук давно
не кричав на вухо синові, але той розбирав тільки окремі
слова. Для того, щоб подати якусь команду, капітан пови-
ни був нахилитися до кожного матроса і щосили гукати, не
подуючи легенів.

Кілька чоловік лежало на дні шлюпки, півмертві від мор-
ної хвороби.

— Здається... що тепер... і нові ліки... нашого шанов-
ного... ескулапа... нічого... не вдіють... — почув Володя го-
лос батька. Невимовна ніжність до нього прокинулась у серці.
Так знайшов батькову руку й міцно, як тільки міг, стиснув
її. Любий тато, він і тут намагається жартувати, щоб за-
покоїти мене і відволікти, хоч на мить, мою увагу від того,
що робиться на морі“...

Володя розгледів лікаря Кирила Дмитровича. Він сидів
згорбившись, вп'явшись пальцями в банку¹.

Дійсно, ніякі ліки в світі зараз не могли допомогти йому.
Чорний силует півзатопленого „Сибіряка“ ще деякий час
виблискував на хвилях. Потім почувся оглушливий гуркіт, наче
ударив над вухом грім. Корпус судна переломився надвое
і заніс у морській прірві. І тут хтось згадав, що радиста
Пташки в шлюпці немає...

Буря раз-у-раз обривала антену, і тоді радист Пташка,
накиуючи зірватися в море, ліз на щоглу й лагодив пошко-
дження. Без кінця він повторював своє наполегливе й три-
жжє: „SOS“, „SOS“, „SOS“...

Він посилав у ефір координати пароплава, і від напруже-
ної роботи хлопцеві здавалось, що сині іскри, вилітаючи спід
лави, вогняними стрілами кружляють у каюті. Голову наче
тиснуло в лещата, в роті ледве повертався розпухлий, пе-
реломлений язик.

Пташка кидався до приймача. Тріскотіли електричні роз-
ряди, уривки далекої незнайомої музики вривались у вуха,
чужий голос співачки долітав за тисячу кілометрів з іншого
континенту.

Вода сповнювала всю каюту й повільно, але невпинно під-
німалася до апаратури. Пташці страшенно хотілось плакати,
але він не міг зрозуміти, чому такі сухі й гарячі в нього
оки.

¹ Банка — так моряки звуть лавки для сидіння в шлюпці.

очі, що не можуть видавати жодної сльозинки. І на кого велика-велика образа, від якої стискається серце?

Знову долинув, перелетівши через нічний океан, срібний голос співачки. „Ось хто!—догадався Пташка.—Як вона співати, коли ми гинемо в морі?“ Але раптова тупа люстухла, радист нічого не відчував, крім своїх безкінечних сигналів: „SOS“... Пароплав „Сибіряк“...

Двічі вже приходив матрос з попередженням, що шлюп зараз відчалиє. Але Пташка наче приріс до апарата. Зненацька він почув відповідь: великий буксирний пароплав „Куйбишев“ сповіщав, що йде на порятунок до „Сибіряка“. Правда, „Куйбишев“ був дуже далеко, прибути на місце аварії він тільки наступного ранку, та радист, як божевільний, кинувся з каюти. Сигнал нещастя почули на радянському пароплаві. Радянські моряки тепер урятують всіх, всіх до єдиного!

З цією радісною звісткою Пташка поспішав до каюти. Але тільки він ступив на трап, шипуча хвиля збила хлопця з ніг. Він підвівся, оглушений, напівсліпий, і знову спробував вийти на гору східцями. Нова, ще більша хвиля, відкинула його далеко в коридор. Вода доходила тепер Пташці до очей. „Ех, спізниться „Куйбишев“,—майнула тривожна, сумна думка...

Від гуркоту судно раптом струсонулося, як у передсмертній агонії. Гуркіт і тріск заглушили все: і хиже хлюпання хвиль, і рев бурі, і останній зойк радиста Пташки.

Раптовий поштовх, незрозумілий скрегіт — шлюпка стрімко пішла вгору, вниз, хвиля покрила з головою людей. Володя відчув, що він уже не сидить на банці і його ноги не торкаються днища.

Оглушений масою води, яка гунула на нього, юнак мить розгубився. Його вразила блискавичність катастрофи. Ще мить і він загинув би в клекітливому вирі. Та це тривало лише кілька секунд. Володя випливав. Хвиля підхопила його і винесла на самісінький гребінь. Здалося, що це краще, ніж бути в безодні, чекаючи, що ось зараз знову оглушить його. Юнак намагався робити якомога менше рухів. Він економив силу. Озираючись, хлопець сподівався побачити біля берега батька, або перевернуту шлюпку. Темрява виїдала очі. Лодя не чув ні зойків, ні криків на допомогу. Проманна, неясна думка: невже всі загинули?

Він звернув увагу на те, що зовсім близько чує стрімкий, безперервний гуркіт. З гребеня високої хвилі він раптом кунду побачив сиву моторошну стіну й догадався, що це береговий прибій. У двох десятках метрів клекотіла скель пина. Володя, мимохіть, відчайдушно запрацював руками й ногами, намагаючись затриматись. Він сковзнув

їєї миті, коли багатотонна маса води мала впасти на юнака своєю вагою, він склав до купи стрілою руки й пірнув у хвилю. Він проплив її наскрізь. Він плів назад, у море, намагаючись за кожний метр. Невимовний жах гнав його по-над під скель, від сивої лінії прибою.

Хлопець знав, що там, на камінні, смерть. Але пливти проти нього було безмірно важче, ніж гойдатися на їхніх гребенях. Молодя швидко переконався, що далі боротися він не має сил.

Могутній велетень-бурун насувався на нього. Юнак хотів плавати, але знеможене тіло ледве рухалось. Бурун з страшною силою звалився йому на голову.

МАТИ

Цілий день не зачинялись двері квартири геолога Дорошук. Ще вранці до Віри Герасимовни приїхав знайомий голова міської ради, високий рудовусий чоловік. Він перший приніс трагічну звістку про загибель „Сибіряка“. Дуже обескуражено, лагідно почав він говорити з Вірою Герасимовною, але вона відразу ж догадалася, що трапилось нещастя, й спокійно відійшла.

Приїздив лікар, двічі навідувався секретар партійного комітету, приходили сусіди, знайомі, товариші Володі. Віра Герасимовна лежала на кушетці з синцями під очима, виснажена й жовта. Сестра, Клава Герасимовна, міняла в неї компреси на лобі, і до запаху квітів з розчиненого вікна приєднувався кислуватий дух оцту.

Страшне горе, яке так несподівано звалилось на жінку, руйнувало серце, затьмарило розум. В думках снували слова відчаю й скорботи, висловлені людьми, які хотіли підтримати її в горі. І багатьох із них Віра Герасимовна лише невинно бачила. Вони входили й виходили суворі, засмучені, розгублені...

Ніч минула без сну. В хоробливому маячінні жінці ввижались образи чоловіка й сина, потім здіймалися високі хвилі, Віра Герасимовна чула, як, потопуючи, гукав її Володя. Вона відштовпалася з ліжка й босоніж бігла до порогу. Її перестрівала сестра, заспокоювала і знову вкладала в постіль.

Наступного дня самоліт привіз центральні газети. В чорній рамці було надруковано некролог і великий портрет Дорошук. В замітці про загибель „Сибіряка“ з усім екіпажем і пасажирами повідомлялось, що на місце катастрофи приїхав напролав „Куйбишев“, який чув сигнали, але було вже пізно.

Наступні на сахалінський берег біля мису Пільво, в кількох кілометрах від японського кордону, викинуло мертві тіла капітана „Сибіряка“, лікаря і трьох матросів, а також уламки шлюпки,

яка за всіма ознаками належала загиблому пароплаву. Неваром на прибережних скелях знайдено було ще один знечений труп, в якому ледве можна було впізнати радиста „Сибіряка“ Пташку.

Те, що ні Володі, ні чоловіка не знайшли, часом породжвало у Віри Герасимовни неясну надію, але газети в одголос говорили про загибель усіх членів геологічної експедиції.

Після того, як з'явився некролог, почали пачками надходити телеграми й листи. Вони йшли з усіх кінців Радянського Союзу. Листи купую лежала в шухляді, на ліжкові, білі на столі. Віру Герасимовну це глибоко вразило й потрясло. Її власне горе було горем тисяч і тисяч людей, більшість яких навіть ніколи особисто не бачили Івана Івановича. І прогонило розпач—важкий, немов ті хвилі, що поглинули любі, рідні очі...

Мабуть на третій, чи, може, четвертий день після катастрофи Віра Герасимовна тихо підійшла до дверей Володиної кімнати. Було далеко за північ. Мати стала під дверима почала прислухатись. Хай буде так, як було раніше. Нічого не змінилось. Володя в своїй кімнаті мабуть лагодиться спати, чути, як він накручує годинник. Він одержав його в подарунок від батька, коли перейшов у сьомий клас. Як швидко лине час! Зараз у хлопця почали вже засіватись на верхній губі вуси, і він їх іноді задумливо щипає двома пальцями. А коли хвилюється, нижня губа так зворушливо по-дитячому тремтить.

На підлозі в кімнаті Віра Герасимовна підняла якось і підпрець, і на ньому було намальовано серце, пронизане стрілою, а під серцем струменіли похапливі нерівні рядки:

„Любий Володя! Це моє серце так за тобою страждає. І хоч мати удала, що не прочитала, але Володя почервонів від бідолеха, аж вуха засвітилися... Юність, юність!..

Віра Герасимовна пригадала свої шкільні роки і вірші, вона колись написала і які починалися так:

Вітер тихо віє, віє,
Місяць яблуні срібнить,
Про кохання серця мріє,
Б'ється палко і горить...

А Володя теж пише вірші! У нього є навіть альбомчик, тільки він замикає його в шухляду. По стінах його кімнати розвішані мисливські трофеї—фото різних тварин і птахів, сфотографованих у природній обстановці. Особливо пишається Володя знімком вужа, який ковтає верховода, і пташенят, які яструба в гнізді. Він любив розповідати, з якими труднощами він доліз до гнізда і як, ризикуючи розбитись і скуштувати ястребиних дзьобів, все ж таки сфотографував його.

Зарипіло ліжко. Мати слухає, як син лягає спати. Все

ні було раніше, і нічого, нічого не змінилось. Ось зараз можна увійти й побачити його карі очі, сказати „надобраніч“, можна погладити його м'які кучері. Ні, це житиме вічно, це ніколи-ніколи не може змінитись!

— Володя! Де ти? — зненацька шепоче розпачливо мати. — Сину, чому ти мовчиш? Хлопчику мій коханий!

Вона йде до іншої кімнати і, зціпивши зуби, відчиняє двері. Це кабінет чоловіка. Здається, він ось тільки сидів на цьому кріслі, воно ще тепле, він сховався, жартуючи, за порт'єру. Він умів жартувати, як дитина...

Віра Герасимовна підходить до широкої шафи. Електрична лампочка відбивається і тремтить у глибині її гранчастого скла. Це колекція мінералів, яку любовно зібрав Іван Іванович на неозорних просторах батьківщини.

Одну за другою висовує Віра Герасимовна шухлядки і м'якою щіточкою змахує з мінералів пил. Кожний камінчик, як кокон, лежить прикритий м'якою ватою. Ціла серія галіт — прозорих, блакитних, як світанок у горах, червоних і жовтих, як вохра, займає окремий ряд у шафі. Надзвичайної краси мармури Вірменії розцвітають у шухлядках, як химерні світи екзотичних країн. Чорний, із золотими жилками мармур Алаалінського родовища; молочно-білий, з ніжними переливами янтарно-зелених відтінків амгазалинський мармуровий шік; яснорожевий, як фламінго, „агверан“ з верхів'я гірської річки Агверан-Чая. Уральські рожево-жовті сидерити¹, дорогоцінні демантоїди чудесного золотаво-зеленого кольору, сирій і рожевий граніт із Карелії і темночервоний кременчукський, звичайна залізна руда і сіра пемза — кожний мінерал говорить про шлях геолога, про вперті розшуки корисних копалин.

І окремих шухлядках зібрано зоогліфи — мінерали, що вишкловато скидаються на якунебудь тварину чи птаха. Це — казачка примха славетного геолога. Шматок пемзи, що застала у вигляді ведмедя на задніх лапах, довгастий кремій з червоними плямами, який нагадує саламандру, кам'яні північні собаки, фігурки людей...

І це страшно, це зовсім-зовсім неможливо, що тих рук, чоловічих живих рук, які з любов'ю зібрали оці різноманітні камінці, вже немає і вже ніколи-ніколи їх не побачити...

Віра Герасимовна притуляє до лоба чотирикутний шматок чорного мармуру й застигає. Камінь холодний, як безодня чорного моря, його холод проймає серце. Жінка довго стоїть отак без руху. Мармур нагрівся, пізня ніч за вікном. Чорніють і червоніють у відсунутих шухлядах мертві камені і тямано блищать загадковим блиском, як очі втоплеників.

¹ Кам'яна сіль.

² Шматовий залізник.

Володя судорожно зітхнув і розплющив очі. Сліпуче сонце здіймаючись ізза скель, припікало голову. Мокра одежа прилипувала. Але спина задубіла.

Володя підвівся й сів. Здивовано озирнувся навколо і вголос спитав:

— Живий?

Йому відповів недалекий шум прибою. Все враз пригадалося. Юнак мацав на собі кожний м'яз. Буруни викинули його на берег, тайфун пройшов, але море ще й досі вирувало і хвилі зловним шипінням лизали піщану обмілину, докочуючись хлопцеві до ніг.

Він устав і похитуючись відійшов подалі. Його спасіння було в тому, що море викинуло його на цей пісок. Прибережне каміння було далеко ліворуч.

Другою думкою Володі була згадка про батька. Де він? Навіть ніхто не врятувався із шлюпки?

За обмілиною берег здіймався крутими горбами, які біліли вапняковими урвищами. На скелях росли низенькі корячківі сосни, скарлючені бурями, схожі на потворних гномів.

Володя вирішив видертися на найвищу скелю і звідти оглянути землю, на яку він потрапив. Юнак був певний, що незабаром зустріне з людьми, які допоможуть йому, нагодують їм, яким він розповість про страшну катастрофу з «Сибіряком». Йому здавалось, що трагедія на морі не скінчилась і ще можна врятувати життя багатьом «сибіряківцям».

З великими труднощами Володя видерся на крутий горб. Хлопець дуже знесилів. Сковзались ноги, осипалася глина і мінці, боліли подряпані руки.

З горба відкрився широкий краєвид навколо. Здивований юнак переконався, що потрапив на невеличкий скелястий острів. Місця і гострі скелі оточували його навколо і тільки у двох-трьох місцях жовтіли обмілини, які вузькими смужками вклинювалися в берег.

Найбільше ж здивувало Володю те, що вдалені він побачив новий берег. Довга смуга землі губилася аж за обрієм. До берега було кілька кілометрів, і Володя добре бачив ліси і скелі, якісь будівлі, і низенький присадкуватий будиночок.

Зненацька шалена радість, що він врятувався від смерті, охопила його. Він живий і навіть не поранений, захопила всю істоту. Мов живильний, Володя вигукнув щось дике й незрозуміле, схоже на величезний камінь і пошпурив його вниз. Камінь стрімголов стрибав крутим згір'ям, захоплюючи по дорозі інше каміння, котився до берега, і в море вже посипався справжній камінний град.

Коли притишилась перша бурхлива радість, юнак почав обмірковувати своє становище. Насамперед треба обійти навколо острів

уважно пошукати якихось слідів від «Сибіряка». Дуже можливо, що море викинуло ще когось — живого чи мертвого. Увилялось, що десь у затишній бухточці, учепившись за уламок розбитої шлюпки, плаває батько, гублячи сили в безнадійних спробах видертися на стрімкий скелястий берег.

Та хоч який невеличкий був острів, але Володя незабаром учепився, що за день обійти його навколо берегом дуже важко. Доводилось лазити із скелі на скелю, а це виснажувало й без того стомленого хлопця. Інша річ, коли б був човен. Тоді можна було б об'їхати острів за дві-три години.

Володя знову подався на найвищий горб. Він скинув з себе білу сорочку й почав вимахувати нею над головою. Треба насамперед подати про себе звістку. Безумовно, з землі добре видно верховину горба на острові і постать людини, яка сигналізує.

Вкрай знесилившись, Володя сів. Він відчув страшну самотність. Ніхто не відповів йому на сигнали. Пригрітий сонцем, юнак підмостив кулаки під голову й незабаром заснув. Він мабуть спав довго, бо сонце вже схилялось на захід, коли хлопця розбудив жук, який лазив по обличчі.

Володю мучив голод. І справді він давно не їв. З кожною хвилиною все дужче й дужче смотало в шлунку.

Юнак спустився вниз. Лютий тайфун сколихнув глибокі надрі й викинув на берег химерних мешканців моря. На обмілині поблискували сірі драглі невеличкого спрута, танули на сонці яліва блакитно-червоних медуз. Зеленавий краб, схожий на Мантського павука, поспішав до моря. Він повз кумедно, боком, але досить хутко. Володя схопив камінь і розбив краба. Та хоч як мучив голод, юнак не наважився їсти сире м'ясо. Від краба тануло водоростями, морем і ще чимсь неприємним, гідким.

Юнак ломачкою розрив велику купу молосків і водоростів, але нічого для їжі не знайшов. Інша річ, коли б були сірники! Можна було б спекти краба, та й молюски, певно, придатні на їжу.

До голоду приєдналась спрага. Володя знайшов соковите зелене листя. Воно нагадувало на смак капусту й росло у вибачку під урвищами. Юнак жував його, листя хрумтіло на зубах, він сновив рот. Але це мало задовольняло спрагу.

Вже пізно ввечері, обходячи острів, Володя знайшов печеру. Це був невеличкий грот, зовсім сухий усередині. Хлопець зрадів цій знахідці. Хтозна скільки часу доведеться жити на острівці самотньою. І приймаючи на увагу, що в цій частині моря мабуть дуже часто трапляються страшні бурі з зливами, печера буде чудовим захистком.

Володя вирішив, що тут має бути його житло. Він приєд дві гіллячки сухих водоростів і послав собі постіль. Знесилений виснаженим лазінням по скелях, юнак хутко заснув.

Вірився він уночі від якогось незвичайного звуку, схожого на стогін. Сперся на лікоть і прислухався.

Ні, навколо тиша. В печері темно й затишно. Пахнуть су- водорості. Голодний червяк хижо заворушився під серцем. Краш- знову заснути, тоді не відчуватимеш голоду.

Володя хотів уже перевернутись на бік і спати, коли знов долинув до нього протяглий жалібний звук. Хлопець скочив на ноги. Це, безумовно, був стогін. Десь, зовсім недалеко, стогі- ла людина.

Володя вийшов із печери й гукнув у густу темряву:

— Хто там?

Йому відповіла тільки луна.

— Хто там? — знову гукнув хлопець. І знову мовчання.

Невже це була тільки галюцинація слуху?

Володя хотів повернутись у печеру, коли вже зовсім яс- долинув із мороку стогін.

— О - о - ой !..

Юнак схопився з місця й хотів бігти шукати невідомого, як- му напевне потрібна була допомога. Але не зробив він і три- кроків, як ледве не зірвався з кручі.

Ні, це дуже небезпечна мандрівка вночі по гострих і стрі- ких скелях! До того ж Володя переконався, що невідомий де- далеко, може на протилежному краю острова, але завдяки на- звичайній тишині, здавалось, що кожний звук чути зовс- близько.

Як не гукав хлопець, ніхто йому не обізвався у відпові- Дуже схвилюваний повернувся Володя в печеру. Завтра врані- ледве розвидниться, він піде й обов'язково знайде невідомо- Хто він? Володя був певний, що це хтось із «Сибіряка».

Серце хлопцеві замирало в страшенній тривозі, коли він - мав, що це може бути батько...

Майже всю ніч перевертався юнак з боку на бік, прислуха- чись до тиші. Ледве діждався світанку. Тільки засіріло, він у- був далеко від печери, не забувши почепити біля входу білу - сточку, щоб можна було потім легко знайти своє житло, scho- не між скелями.

На високій кручі Володя застав схід сонця. Це була нада- чайна картина. Гарячий малиновий штандарт сонця здіймався - смугою землі, яка розтопленим золотом струменіла на обрії. - лотисті потоки заливали море, змішуючись з малиновим, найш- нішого відтінку, кольором. І зелене полотнище моря повільно - ступало далі й далі, аж до острівця, на якому стояла засти- зачарована постать Володі.

Але хлопець не тільки милувався цією картиною. Його - пронизала думка, що смуга землі, яка тягнеться за обрій, леж- на сході.

— Невже... неville це Сахалін?..— прошепотів Володя. А може... може це один із японських островів, наприклад Х- кайдо?..

Але не було часу ні міркувати, ні довго милуватися на сон-

ний схід. Треба було якнайшвидше відшукати невідомого, сто-
ти якого Володя чув унсчі.

Голод проснувся з новою силою. Юнак жував на ходу соко-
ністі листя й дрібно тремтів від вранішнього холодного вітерцю.
Але незабаром мандрівка по скелях так нагріла хлопця, що в
нього змокрів чуб.

В одному місці, наблизившись до води, Володя побачив не-
величку затишну бухточку. Придивившись, юнак здригнувся. На
якомусь дні, між дрібного каміння, він побачив якусь велику
ярину потвору з багатьма рухливими клешнями. Крізь прозорий
зелений серпанок води ясно було видно як потвора ворущи-
лась, наче огидливий живий клубок. Зелені, руді й червоні во-
лосисті, злегка похитуючись, раз - у - раз закривали клубок від
погляду юнака.

Та за мить Володя роздивився, що потвора не що інше, як
радіч морських великих крабів, які натрапили на щось їстівне.
Звужувались кігтисті клешні, стовбурчилась щетина вусів, і ко-
жні панцері, здавалось, скреготали під водою, чіпляючись один
до одного.

«Бухта крабів», — проказав Володя. Спрага мучила його
періно. «Невже на острівку не знайдеться Долини прісного
верела?» Але такої долини юнак не знаходив. Інколи він на-
рапився під скелями на траву, вкриту росою. Тоді хлопець ста-
вив навшпиньки і, припадаючи до землі, злизував блискучі хо-
лодні краплини. Та сонце здіймалося все вище, і незабаром роси
на ньому вже не можна було знайти.

Перемагаючи млявість у всьому тілі і раз - у - раз оближуючи
перепані губи, Володя злавив на кручі, спускався в негли-
бокі вузькі ущелини, простував горбами, зарослими низенькими,
похитаними вітром соснами та жовтою травою.

Туди було вже над головою, коли юнак присів перепочити
на навислою скелею, ховаючись від сонячного проміння. Навко-
ли було жодних ознак присутності людини. Володя подумав,
що невідомий, який стогнав уночі, міг досі померти. А може він
просто страждає під гарячим промінням, не в силі сховатися в
якусь щілину?

Ні, не можна відпочивати. Треба негайно шукати далі!

Володя схопився. Та не зробив він і кількох кроків, як зупи-
вся, мов укопаний. Здавлений крик застиг у нього на устах...

Там далі, як у десяти метрах, у невеличкому вибалку сиділа
жінка. Володя бачив тільки її широку спину і потилицю. Лю-
дина лежала над чимсь довгим, зчорнілим...

Це тривало кілька секунд. Потім, наче відчуваючи, що в ньо-
го застигли чийсь очі, невідомий повільно повернув до Володі
голову, амучене обличчя.

Тату! — несамовито гукнув хлопець і кинувся до батька.

Коли втишилась перша гаряча, безтямна радість несподіваної зустрічі, почалися безкінечні хапливі запитання і розповіді. Вслухавши сина, Іван Іванович розказав про свої пригоди. Вмало відрізнялись від пригод Володі. Дорошуків вдалося опити на хвилях і вдягти на себе рятувальний круг. До геолога підплив Хотта і вони намагалися не губити один одного з очей, хоч це було надзвичайно важко. Буруни несли просто на них. Тоді обоє вирішили будь-що-будь дістатися землі.

Хотта впіймав дошку від шлюпки і, користуючись нею як бар'єром, обоє попливли вперед. Іван Іванович щасливо уникнув зустрічі з гострим камінням, йому лише дуже поранило ногу. Хотта ж ударив об скелю головою. Геолог ледве встиг захопити його мертве тіло і витягти на берег.

Труп Хотта лежав тут же поряд, втупивши в небо скляні, стиглі очі.

Іван Іванович похитнувся. Блідість покрила його обличчя.

— Що з тобою, тату? — кинувся Володя.

— Нічого, сину, — прошепотів Дорошук. — Загубив багато сил... і потім... їсти хочу й пити... пити...

Минулої ночі геолог був непритомний, тому й не чув, як казав Володя. Прийшов до тями він тільки на світанку. Переважно собі рану на нозі й шкандибаючи вирушив оглядати землю, він потрапив. Але відчуваючи, що губить останні сили, Іван Іванович повернувся до мертвого Хотта.

Володя схопився. Він бачив, що батькові треба негайно поїсти. Юнак згадав про «Бухту крабів». Довго міркувати не встиг. Він залишив батька самого й подався понад берег. Ввійшовши по коліна в воду, він спритно вхопив одного великого краба і викинув його на суше. Потім другого і третього. Останні краби швидко розбіглися.

Володя повернувся із здобиччю. Він боявся, що батьку стане їсти сирого м'яса крабів. Воно було жовтувате і гидкого вигляду. Але хлопець помилився. Іван Іванович затиснувши двома пальцями ніс, щоб не чути запаху, й почав їсти наче приймав рицину. Дивлячись на нього, почав їсти й Володя. Юнак відчув, як з кожним шматочком м'яса, який з'їдав, відновлювалися сили і кров починала жвавіше пульсувати в жилах.

— Чудове меню! — посміхнувся Іван Іванович. — Словом, їсти, що я далі навіть не торкнувся до свого носа, бо цей запах починає мені навіть подобатися. Просто чудове, смачне м'ясо, яке трохи відгонить морем і водеростями.

Шкандибаючи і спираючись на сина, геолог видряпав вершину горба, звідки було видно вдалені смуги невідомої країни. Довго він стояв мовчки, вдивляючись у далекий берег. І сказав:

— Це Сахалін. Мені здається, що я бачу навіть нафтові вищипання. Питання в тому, кому належить ця земля. Чи це наш Сахалін, чи Карафуту?

— Голова, чи японський хвіст?

— Саме про це я й хочу довідатись, сину...

Нього блакитні очі спинилися на Володі. Юнак прочитав у них глибоку любов і приховану тривогу.

— Коли б у нас була радіостанція, Володю! Ех, ми б не журилися. А зараз єдине, що треба робити, це сигналізувати. Треба, щоб Робінзонів зняли з цього незалюдненого острова.

Дорошук, як і завжди, намагався жартувати, але прихована тривога світилася в близькозорих очах, і це ясно бачив Володя. Тривога ця, певно, була саме за нього, за Володю.

Іван Іванович почав махати сорочкою, як прапором. Йому допомагав син. Обое стомились, але ніяких сигналів у відповідь не надходили.

— Чи там є хто живий? — вихопилось у геолога. — Схоже на те, що мешканців отих присадкуватих будиночків ухопила нещастя. Нас ніхто не бачить. Це дуже ймовірно. Коли б у нас були лупинки або побільшуюче скло, ми б запалили вогнище...

— І коли б ще була вода!

Сонце почало схилятися на захід. Треба було знову думати про їжу. Ловити крабів тепер пішли вдвох.

Коли це місце зветься «Бухтою крабів», — сказав Іван Іванович, — то я залишаю за собою право назвати цей острівець.

— Ну, звичайно, це має бути...

«Острів порятунку».

Обое довго бродили по воді, але не знайшли жодного краба. Володя був схвилюваний. Що, коли доведеться чекати на цьому острові ще кілька днів? Чи не загрожує їм обом голодна смерть?

Інакше відповідаючи на думки свого сина, Дорошук вигукнув:

— Ні, це ж буде безглуздзя: сконати з голоду, маючи перед собою людські житла! Вони хоч і далеко, але...

Він не докінчив і почав пильно дивитись на хвилю. Незабаром Володя побачив те, що зацікавило батька. На воді гойдався маленький м'яч.

Ця хвилину іграшка була в Володиних руках.

— Треба гадати, що це з «Сибіряка», — задумливо вимовив Іван Іванович.

Володя сховав м'яч до кишені й незабаром обое про нього забули.

Намагаючись не думати про нудного голодного черв'ячка в банку, ковтаючи слину, батько і син повернулись до Хотта. Треба було поховати мертвого. Але Володя випадково поглянув і вінч і хутко сіпнув батька за рукав.

— Тату, дивись!

На острові підпливав невеличкий човен. У зеленому присмер-

ку, який швидко насувався, човен майже зливався з морем, можна було легко помітити, що в ньому сидить людина. Дошук сховавши сина за руку і потяг за скелю.

— Краще покищо не показувати своєї присутності,— сказав він.— Не думаю, щоб ця людина приїхала на наші човни.

І справді, невідомий поводив себе досить підозріло. Він стоїв, і як здавалося, злякано озирався, пригинав голову і хитався, коли працював єдиним веслом. Придивившись, можна було помітити, що це навіть не весло, а уламок дошки. Людина була простоволоса; і коли вона вийшла на берег, Володя і Дорош побачили, що це японець.

Не виходячи з-за скелі, обидва уважно стежили за кожним рухом невідомого. Його першою турботою було добре захопити човен. Він витяг його на суше і поволік за каміння. І тут він не спіткнувся на тіло Хотта. Мабуть японець побачив і сховався серед людей на піску біля мертвого, бо враз зупинився і злякано озирнувся навкруги. Його очі швидко нишпорили по скелях і між ними, він наче нюхав носом повітря. Він безперечно переконався в присутності на острові людей, бо, покинувши човник, прибіг до каменю і вже звідти почав уважно і сторожко озирати кожний куточок і кожну скелю.

— Вийдемо, тату,— шепнув Володя.— Він боїться нас.

— Його вигляд, м'яко висловлюючись, не загрозливий. Маєш рацію, ми даремно граємося в піжмурки.

З цими словами Іван Іванович вийшов із-за скелі. Побачив незнайомих людей, японець сховав голову за камінь, але Володя, випередивши батька, гукнув японською мовою привітання.

Переконавшись, що його схованку викрито, незнайомий вийшов. Був він низенький і худорлявий, з синяком під очима і раном на лобі, яка кровоточила. Босий, в солдатській подертій куртці і штаних захисного кольору з підозрілими плямами, він робив враження людини, яка тільки що вихопилася з смертельної біди або ледве врятувалася від страшного лиха.

Іван Іванович і Володя вжили чимало зусиль, щоб заспокоїти невідомого. Він увесь час із страхом поглядав на море й далі уздовж смуги землі, звідки, певна річ, утік. Тільки згодом із його уривчастих речень Володя зрозумів, що це японський солдат, який дійсно утік спід варті.

Довідавшись, що перед ним люди з Радянського Союзу, він став ще страшніше зрадив:

— Большевік? Совету урусі? — лопотів він, схвилюваний стрічкою.

Як умів, Володя розповів йому про загибель радянського човна. Утікач сумно хитав головою і враз, наче щось згадавши, кинувся до свого човна. Він дістав гумовий мішок з водоріжжю і рибу, поклав усе це на камінь і запросив до «стола» своїх знайомих.

Іван Іванович і Володя по черзі припали до води. Хоч вона була глибокою і була дуже тепла, але в ту мить обом здавалося, що кращого напою вони ніколи не куштували.

Солдат відчув цілковиту довіру й почав швидко розповідати, помагаючи собі руками. Володя зрозумів, що солдата звуть Хагімуре, що він кинувся з багнетом на офіцера і чекав суду. Він із товаришів допоміг Хагімурі втекти, приготувавши для нього човен.

На встиг утікач закінчити, як глянув на море й пополютив. Він побачив до островка поспішав білий катер. Незабаром стало чути, як моторить на ньому мотор. Хоч уже смеркало, але можна було роздивитись, що на катері повно людей.

Хагімура швидко нахилився й почав збирати камінюки. Він зрозумів, що їдуть за ним, і вирішив живим не здаватись. Іншої надії, крім каміння, у нього не було.

Тут Володя раптом згадав про свою печеру. Кращої схованки йому було знайти. Він коротко пояснив це Хагімурі й звелів йому бігти за собою. Незабаром юнак повернувся до батька вже з каменем.

Вони його не знайдуть,— сказав схвилюваний, важко дихаючи.— Але він не хоче випускати з рук каміння. Коли знайдуть, буде боронитись...

Правильно,— відповів батько.— За напад на офіцера його обов'язково присудять до страти. Краще ж померти, змагаючись до останнього зітхання.

Тим часом, вправно обминаючи прибережні скелі, катер приїхав до островка. На берег зійшло з десятка озброєних людей — японських солдатів і поліцаїв. Вони, певно, були переконані, що Хагімура сховався саме на цьому острові, бо відразу ж, розсипавшись по ньому, пішли вперед.

Вам нічого не загрожує, Володя,— сказав Іван Іванович.— Вони довідаються, хто ми і, мабуть, за кілька днів відправлять вас до Владивостока. Отже ми придбаємо нових знайомих в особі Хагімури і тобі, сину, трапляється чудова нагода перевірити свої знання з японської мови...

Володя не відповідав. Поліцаї натрапили на труп Хотта. Вони впевнились, що це не Хагімура. Офіцер поліції в чорній мундирі віддав короткий наказ і солдати з гвинтівками та револьверами в руках знову рушили вперед. Вони хутко знайшли човен Хагімури і тут побачили Дорошука і Володю, які сиділи на узбережжі.

Вони вступили у гору гвинтівки. Солдати оточили геолога і його товариша. Виконуючи наказ офіцера, швидко обох обшукали. Знайшли вони тільки паспорт та ще зелений м'яч в кишені Івана Івановича.

Хагімура намагався пояснити, що він — радянський учений з загальної пароплава «Сибіряк».

Офіцер зрозумів.

— «Сибіряк», «Сибіряк»,— повторив він, і ламаною російською мовою почав питати про босу людину, що втекла із в'язничовні і зараз знаходиться на цьому островку.

— Ви повинні були бачити цього злочинця,— наполягав Володя і Дорошук похитали заперечливо головами.

— Ніякого злочинця ми не бачили,— сказав Володя.

Офіцер з підозрінням подивився на юнака й щось пробіг крізь зуби. Володя зрозумів, що це було схоже на репліку: «Я не дуже вам вірю і ще взагалі невідомо, що ви за людина».

Солдати ретельно обшукували кожну скелю. Раптом у одного пролунав постріл. Незабаром Володя побачив Хагімуру, оточеного поліцаями. Руки в нього були скручені на спині й зашиті ремнем. Маленький і метушливий поліцай подав офіцерові хусточку. Володя ледве не заплакав — це була та самісінька сточка, яку він повісив біля входу в печеру й забув зняти. Їй показала поліцаям місце, де заховався втікач.

Хагімура глянув сумними очима на Володю, на Івана Івановича й проказав:

— Прощайте ... Тепер я загубив свою голову ...

СНІДАНОК У САМУРАЯ

Геолог знав тепер напевно, що він потрапив із сином у рафуту. Була вже ніч, коли катер причалив до пристані. На причалі тремтів білий, тонкий серп молодика. З недалекої тайги доносило міцним духом сосни.

Івана Івановича і Володю вели широкою вулицею в село. До соснового запаху примішувався важкий дух нафти. Певно десь недалеко був нафтовий промисел. Іноді кричав паровоз і чмихав, здавалось, зовсім близько, ось ми темними, із соснових колод, будиночками.

Поліцаї навколо чітко карбували кроки, й Дорошук відчув себе полоненим.

— Яке ж завдання цих вартових? — звернувся він до одного з них. — Невже охороняти нас від диких звірів і лютих бандитів?

Офіцер не зрозумів іронії й відповів:

— Дикі звірі далеко, а бандитів стріляємо.

Івана Івановича і Володю провели в досить охайну кімнату без жодних ознак меблів. Від стін пахло сосною. Живих рослин було вкрай мало. Поліцай приніс чашку чорної китайської сої, води в синьому скляному чайнику й кинув у куток оберемок пахучої дерев'яної стружки.

— Ну, от, синку,— примружив короткозорі очі Дорошук, — ми маємо, слава долі, і чудову вегетаріанську вечерю, і ліжко. Ти не пам'ятаєш, до якого сімейства відноситься це? Намагався він пожартувати.

— До бобових, тату.

Цілком вірно. Чудесна чорна соя, без жодного обману, і їсти добре зварена. Коли взяти, крім того, на увагу, що її призначено для людей з надзвичайно голодними шлунками, то смаковий відгук буде цілком позитивний.

А саме, тату?

Іван Іванович усміхненими очима глянув на сина, який з великим апетитом жував «бобові».

А саме — треба віддати сої належне, що ти вже й почав їсти...

Мене, тату, непокоїть це поводження...

Ти хотів би омарів, чи шпротів?

Та ні, я кажу про інше.

Розумію. Ти хочеш швидше відвідати більш екзотичної їжі, наприклад, морської капусти чи морського червака — ананаса, якого китайці звать «хайшен»? Але цього добра не вистачить скуштувати і в нашому Владивостоці.

Ні, ні, тату, зовсім не те. Ти ж чудово розумієш. Я цілком серйозно. Оці вартові, поліцаї... Ми наче заарештовані. І до нас, здається, замкнено.

Це можна перевірити.

Іван Іванович підійшов до дверей і штовхнув їх. Раз, удруге, нічого не вийшло, наче повернувся ключ у замку чи стукнув залізна гвинтова двері відчинились і солдат із багнетом став на порозі, відступаючи шлях.

Все в порядку, — сказав геолог, відступаючи крок назад. —

Іван хотів побажати вам «надобраніч».

Електрична лампочка погасла.

Нам сигналізують, — сказав Дорошук, — що час спати. Але, що я при світлі не встиг собі перев'язати ногу. А втім... це не страшно. Солоня морська вода — чудова дезинфекція.

Іван Володя прокинувся. Йому зробилося страшно, як малій дитині, якій приснився химерний сон.

Тату, — покликав тихо юнак. — Тату! А що зараз роблять? Що — мати?..

Ніхто не відповідав. Його тихе, спокійне дихання сонної людини заспокоїло Володю. Він ліг і знову заснув у звичному юнацьким сном.

Вранці хтось постукав у двері. Ввійшов учорашній офіцер у формі поліцейської форми — чорний мундир, такий же кашкет з висхідними застібнутим під підборіддям, на боці чорна кобура револьвера і шабля. Виблискуючи жовтими краями, він пройшов через коридор у кімнату і став струнко, вітаючи Івана Івановича, якого він не міг зрозуміти, звідки ця пошана від японського по-

Івана, офіцера не можна було впізнати. Перед геологом стояв зовсім інша людина — шаноблива, чемна, ладна, здавалось, поважлива кожний рух ученого.

Дорошук глянув на сина примруженими хитруватими очима,

в яких можна було прочитати: «я ще не знаю, яким вітрівяло, але яка разюча зміна!»

— Пішли наші вгору! — вибравши зручну хвилину, він Володі.— Але ти залишишся в дурнях, коли сліпо піду цю чемність.

— Нацуакі Хірата! — назвав себе офіцер.— Гомень куди пробачте, але я маю честь розмовляти з паном Дорошук, вченим?

Страшенно плутаючи російську мову, він пояснив, що пана вченого вже знає губернатор, який звелів, мовляв, в пані Дорошука і його сина гостями на Карафуті.

— А зараз,— офіцер у посмішці розсунув до вушей сорот,— зараз начальник поліційної управи пан Інаба Куронума кає в себе вдома шановних гостей...

Поліцай приніс води для вмивання і білий рушник. Іванович і Володя змілись, а на порозі вже стояв шанобливий утрое цирульник, улесливо причмокуючи губами. Він ко поголив геолога і сприснув хорошими, тонкими духами.

Офіцер чемно показав на двері.

— Ну що ж, ходімо, сину,— весело сказав Дорошук.— го не поробиш, запрошують!

Будинок начальника поліційної управи був недалеко, поряд. Дерев'яну будівлю пана Інаба Куронума було обколючим дротом і біля входу ходив поліцай.

— Начальника поліції самураї тримають під суворим дом, щоб не кидався на людей,— шепнув синові Дорошук.

Володя посміхнувся, і з цією усмішкою зайшов з бую велику кімнату, яка, здавалось, була повнісінька шовширм — блакитних і зелених, жовтих і червоних. Начальник поліційної управи, певно, любив барвисті кольори.

Володя озирнувся і побачив, що офіцер зник. Зза шириншов господар, як виявились — сам пан Інаба Куронума. І у темносірому кімоно з чорним поясом, в японських па«табі» з окремим великим пальцем.

Обличчям пан Інаба Куронума скидався на самураї. Володя бачив на карикатурах. У начальника поліційної був голий череп з пучком волосся спереду, короткі наівуса, брови зламувалися на лобі двома гострими кутами. Істому носі сиділи величезні рогові окуляри.

Пан Інаба Куронума мимохіть глянув на ноги своїх і геолог відразу догадався, в чому річ.

— Треба скинути черевики,— торкнув він Володю за

— Та в мене, тату, драні шкарпетки.

— Нічого, роззувайся. Ми — мандрівники, пан простить.

Володя скинув черевики слідом за батьком і поставив порогу.

Пробачте, такий звичай у нас, японців,— вклонився Інаба Куронума.— І ще пробачте — я не знаю російської мови. Але це начальник поліції проказав японською мовою і його переклав високий довгов'язий суб'єкт. Закручені вгору русишки і олов'яні очі — це обличчя дуже нагадувало Іванові Сидору, не доброї пам'яті, царських козачих офіцерів. Передач нечутно вийшов зза ширми, був він, як і господар, в

Запрошую пані геолога Дорошука і його сина за стіл,— сказав пан Інаба Куронума.

Всі посідали на шовкові подушки із золотистою бахромою. Нізенький столик, заввишки з чверть метра, покритий чорним лаковим лаком, було заставлено тарілками і чашками всіх кольорів. Увійшов старий зморшкуватий слуга і поклав на стіл декілька палички, за допомогою яких японці їдять. А біля тарілок і Дорошука залишив крім того ложки і пару виделок. На стіл було багато: починаючи від дрібно наструганої сирної картоплі з тертою редькою й гострою овочевсю підливою і кінчаючи смаженим рибчиком, солодкою картоплею «сацума-імо» і японськими персиками-момо. Жовтувато-зелений чай пили з цукру.

Перекладач, схожий у своєму смугастому джемпері на тигра, сидів чаю увесь час прикладався до чашки, куди не забував додавати підогрітої sake — горілки з рижу. Але справу свою він і хоч ніс його зробився від sake зовсім фіолетовий, перекладач, на думку Володі, досить точно.

Дозо, дозо, будь ласка,— чемно припрошував пан Інаба Куронума.— Чудова sake. Я знаю, що росіяни частіше вживають sake, аніж вино. І мають рацію. Залишимо вино французам.

Він робив вигляд, що він уже п'яний і що йому страшенно жарко. Він навіть заспівав жартівливу дитячу пісеньку:

Мосі, мосі, каме йо,
Каме сан, йо ...

Довгов'язий перекладач ретельно переклав:

Слухай, слухай, черепахо,
Послухай, пані черепахо ...

Але по тому, як Інаба Куронума зиркав на гостей через блискучі окуляри, Іван Іванович розумів, що пан-господар не зверезий.

Мосі, мосі, каме йо ...

Високі кути чорних тонких брів начальника поліційної управи піднялися вгору, то раптом падали вниз, наче танцювали стародавній самурайський танець.

Дорошука почував себе ніяково й напружено. Не дуже приємно сидіти за одним столом з японським жандармом. Іван

Іванович добре знав, чим дихають японські самураї, щоб ймати це частування й пошану, як дружню й щирю.

— Пробачте, я закурю,— узяв бамбукову люльку господа. Дуже жалкую, що японський тютюн поступається перед турким. Я люблю споживати все своє, японського виробу. У на службі дещо на європейський взірець, але вдома...

Він обвів навколо руками, вказав на ширми, на циновки і локом бамбуку, на «какемоно» — вишиту на шовку картину, позолочену статуетку Будди з лотосом.

— Все — Японія ... Я не дуже люблю Карафуту. Це — нія. Так я дивлюсь на острів. Серце Японії на півдні, серце Японії — Токіо ... Але мені наказали: відправляйся на Карафуту і я поїхав. Бо я солдат, я служу імператорові — нащадкові гині сонця Аматарасу.

Він раптом підняв руку вгору і вигукнув тричі:

— Банзай! Банзай! Банзай!¹

— Банзай! — вигукнув і перекладач, доливаючи в чашку

— Золота хризантема, яка має шістнадцять пелюстків мій девіз!² — голосно провадив далі Куронума.

Слуга приніс лускаті ананаси і жовті банани.

— Японія не забуває нас в цій глушині,— вказав пальцем плоди начальник поліції.— Ананаси одержав з Формози «тіди» губернатор і надіслав мені в подарунок. Мій уряд уміє шанувати людей ... Коли б у нас був такий видатний геолог, як ви, Дорошук ...

Іван Іванович насторожився.

— ... він жив би в Токіо ... О, Токіо! Палац імператора. Кожний японець тріпоче від щасливого захоплення, коли проходить мимо сірих мурів і веж, ізза яких визирають гострі роги з головами драконів ...

— Чудово уявляю.

— Ви можете шкодувати, що не були в Японії. Адже ви були — я вгадав?

— Не був.

— Чому ви не їсте ананасів? Коли б такий видатний геолог був підданий імператорської Японії ... Він жив би, як тіди, певняю вас. І це дуже легко зробити. Хай ваша рука лише пише кілька слів ...

— Ви, здається, пропонуєте мені перемінити громадянство. Чи може я не так зрозумів?

— Це не лише моя власна пропозиція ... Вищі органи ...

— Чорт! Начальник поліції насмілився таке запропонувати. Зрадити батьківщину!?

— Пан Інаба Куронума просить не ображатись,— простягає до ананаса перекладач.— Він вас дуже шанує. Ви людина

¹ Банзай — «хай живе». Дослівно — десять тисяч років.

² Така хризантема — імператорський герб Японії.

...і додам від себе, пане геологу, що батьківщина — умовність.

Дорошук здригнув. Володя бачив, як праве віко в батька замикалось — ознака стримуваного гніву.

Звичайно — умовність для людини, яку народ вигнав за щось... і яка продає свою пропиту честь кому завгодно.

Перекладач зблід.

Гадаю, що це не на мою адресу, — враз прохрипів він, — на адресу пана Куронума. Візьміть до уваги, що маєте справу з штабс-капітаном Ліхолетовим...

Так би й раніше сказали. А я все думаю — де я вас знаю?

Ви... мене колись стрічали?

Не вас, але таких, як ви.

Куронума, пускаючи синій дим із люльки, ближче присунувся до геолога і швидко загомонів. Штабс-капітан Ліхолетов переклав:

Пан Інаба Куронума каже, що він родом із Вакаями, яка звивається самураями і апельсиновими садами. Отже пан начальник поліційної управи чудово розуміє, що таке батьківщина. Але на батьківщині можна бути пасинком.

Це пан Куронума каже про себе?

Ліхолетов швидко переклав і додав японською мовою кілька слів. Володя зрозумів, що штабс-капітан радив начальникові не звикати далі і просто приступити до справи.

Зробленою усмішкою, яка, певно, мала відобразити надзвичайно товариські й дружні почуття, Куронума поклав свою руку на плече Дорошукові.

Давайте розмовляти відверто. Я маю деякі повноваження і промовив він.

А саме?

А саме... запропонувати шановному вченому Дорошуку прийняти японське підданство.

Стримуючи обурення і гнів, Іван Іванович відказав:

Звичай чужинців велить відповідати люб'язністю на люб'язність. Пан Інаба Куронума пропонує мені японське підданство, але я ніяк не можу запропонувати йому прийняти підданство своєї країни. Я не маю на це повноважень.

Начальник поліційної управи різким рухом відсунув тарілку.

Пан Куронума каже, — переклав його швидко мову штабс-капітан, — що його батько і дід поховані в Шіба-парку в Токіо серед славетних героїв і князів Японії...

Перекажіть панові Куронума моє співчуття з приводу їхньої смерті.

І що мідний король Японії Фурукава далекий родич пана Куронума. Отже панові начальникові поліційної управи не варто міняти підданство...

Пан Інаба Куронума, і штабс-капітан замовкли, вичікуючи

відповіді. Люлька в Куронума погасла, пучок волосся на го-
черепі змокрів і прилип до лоба.

— Мій батько і мій дід,— відповів зовні цілком спокійно
Іван Іванович,— поховані не в Шіба-парку, і мідний ко-
Японії Фурукава не доводиться мені ні близьким, ні далеки-
дичем. І все ж таки я не маю ніякого наміру міняти піддан-
і висловлюю обурення з такої пропозиції ... Я вимагаю нега-
відправити мене з сином в СРСР!

Капітан Ліхолетов тихенько свиснув:

— В СРСР ... Тю-тю, батенька ...

Куронума зрозумів, чого від нього хочуть.

— Повернутись в СРСР — це залежить зараз цілком від
нового геолога Дорошука. Чи є його слово в справі зміни
данства останнім словом?

— Скажіть йому ... Куронумі, що я зараз залишаю його
мітку ... Я не дозволю себе ображати.

Іван Іванович зробив різкий рух, намірюючись встати. Але
Ліхолетов його затримав:

— Хвилинку. Зачекайте. Без дозволу пана Куронума ви
го не можете залишити.

— Що таке? Як? — схопився геолог. — Володя, ходімо
си негайно!

— Хвилинку! — встав зза столу Ліхолетов. — Ви нікуди
можете піти без нашого дозволу.

Іван Іванович скам'янів. Червона фарба залила його
обличчя з гострими вилицями.

— Це ж що визначає? Ми — полонені, чи що? На які
ставі?

Інаба Куронума, не встаючи з подушки, випростав ста-
слячи пальцем у повітрі ієрогліфи, повільно проказав кілька
чень. Ліхолетов, мружачи очі, як кіт, що передбачає щось
полювання, переклав:

— Пан Інаба Куронума просить геолога Дорошука не
вати, що тут не пустеля, і не тайга, і не гірські відроги ...
Дорошук знаходиться на японській території. І особливо па-
ронума рекомендує не забувати тих обставин, що в Радян-
му Союзі переконані в загибелі «Сибіряка» і всіх, хто
му був.

— Отже?..

— ... отже, ніхто не знає, де зараз знаходиться пан До-
і ніякої допомоги йому ні звідки чекати не доводиться.

Іван Іванович глянув на сина. Володя стояв поруч ба-
плямами рум'янця на щоках, в зіницях у нього світилися
вогники, нижня губа була міцно прикушена.

— Чуєш, Володя? — шелеснув Дорошук.

Володя мовчки кивнув головою.

Двері безшумно відчинились і в кімнату ввійшов уже
мий геологові офіцер Хірата. Він сказав кілька слів нача-

поліційної управи. Володя зрозумів, що мова йшла про якісь обрані речі. Інаба Куронума щось наказав і Хірата, витягши з кишені хустку, складаний ніжик, і зелений м'яч, поклав усе це на стіл начальника поліції. Це були речі, відібрані під час обшуку у Дорошука і Володі.

Тут трапилось щось незрозуміле. Пан Інаба Куронума, мовчавий, схопився з свого місця. З жахом дивлячись на м'яч, він випадково замахав руками і швидко щось наказав Хірата. Той вхопив м'яча і вибіг з кімнати.

Інші Дорошук, ні Володя нічого не зрозуміли. Але штабс-капітан був цілком виразно занепокоєний. Він відчинив навістіжки і повернувшись до Івана Івановича, різко запитав:

Де ви його взяли?

Ви кажете про ...

Я кажу про м'яч!..

ДОПИТ

А це приміщення істотно різниться від вітальні люб'язного начальника поліційної управи,— сказав Іван Іванович, маючи сірі кам'яні стіни.

Називай, тату, речі їхніми власними іменами. Просто — жандарм Куронума,— похмуро обізвався Володя. Він сидів на дерев'яній дошках, покладених на кам'яну підлогу.

Не заперечую, але треба додати: жандарм, дідусь і татусь поховані в Токіо між родичів мідного короля... тьху, я думаю. Між самураїв, князів і графів.

Відповісти обоє помовчали. Здалека, зза мурів, долітали глухі звуки маленького паровоза вузькоколійки.

Тут у них нафта,— промовив згодом Іван Іванович.— Скажи мені, як я в пустелі... Да - а, нафта... А чому ти засмучений, сину? Невдоволення з нашої нової квартири? Але ти побував на свіданку в японського пана жандарма...

Я думаю, тату. Здорово ти сказав: «я ніяк не можу заперечувати панові Куронума підданство моєї країни... я не маю повноважень»...

Іван Іванович довго мацав стіни.

Не розхитаєш, тату,— сказав Володя.

Та ні, я ж все таки геолог. Цікавлюсь. Добрячий камінь. Знаєш, мабуть, у них кам'яні кар'єри... Знаєш, я думаю, що на батьківщині дійсно не знають, у чиїх ми лапах опинилися...

Тату, це — страшно. Ми повинні дати про себе звістку.

Голубе, тут не гукнеш. Я сам думаю про це... І покищо не бачу. Єдине — це покладатись на самих себе... На твою совість...

Іван Іванович замовк і глибоко замислився. Замислився й Во-

лідя. Думками він полинув далеко до рідного краю. Забув на мить в'язниця, начальник поліції, жандарми...

Просто з вітальні пана Куронума кілька поліцаїв повели логу і його сина у в'язницю. Це була одноповерхова невелика кам'яна будівля, обнесена високою огорожею із товстих соснових колод.

... Іван Іванович раптом глухо сказав:

— Володю, а ну, стань мені на плече й подивися, що робиться за ґратами. Треба ж знати, що нас оточує.

Заґратоване віконечко було високо, і Володі дійсно довелося лізти батькові на плечі.

— Ну, що там? — нетерпляче питає геолог.

— Ти, тату, так питаєш, наче хочеш утекти звідси. Але я єю хворою ногою нікуди ти не... Я бачу Хірата з жандармом. В жандарма заступ...

— Ну? Заступ?

— Так. І зараз... він копає яму...

Дійсно, на невеличке в'язничне подвір'я прийшов офіцер Жандарм викопав яму. Здивований Володя бачив, як Хірата власноручно кинув туди зелений м'яч. Жандарм почав закидати яму, а офіцер, не шкодуючи своїх черевиків і жовтих блискавок, ногами вминав землю. Потім обое пішли.

— Ні чорта не розумію! — розвів руками Іван Іванович. Чому вони так злякались цього невинного м'яча? Чума на нас, чи що? І той... я пригадав оце загадкову смерть на «Ярику». Справді, все це скидається... на якусь чуму.

Але власне становище, зрештою, далеко більше цікавило його той час геолога і Володю, ніж ця історія з зеленим м'ячем. Обое незабаром про нього забули.

В кам'яному мішку швидко стемніло, хоч надворі ще було, догоряв день. Батько і син полягали на дошках, що замість ліжка. Від дощок пахло сосною, і до цього запаху єднувався важкий дух цвілі, який ішов від стін і підлоги.

— Наші вартові мабуть вважають, що після сніданку в'язні нума нам не захочеться їсти. Нам не дали ні обіду, ні вечері.

— Почекаємо ще трохи, тату. Може принесуть жарені рибчиків.

— І ананасів з Формози, які одержав карафутський жандарматор.

— Я, тату, згодний навіть на морську капусту і сою.

— А я, сину, навіть на вареного восьминога. Треба тільки бути, швидше заснути. Вранці нас обов'язково погодують за міжнародний звичай.

Уночі геолог почув крізь сон, що його штовхають. Він піднявся і побачив світло кишенькового ліхтарика, скероване просто в обличчя.

— Вставай! Треба ходити! Треба ходити начальником Куронума! — повторював, перекручуючи мову, поліцай.

Іван Іванович устав. Проснувся і Володя.

Куди, тату? — спитав він тривожно охриплим спросоння голосом.

Кличе Куронума. Що за гидота? Ніч надворі, нікуди я йду! Перекажіть, будь ласка, панові начальникові, що коли він хоче просити у мене вибачення, то хай поперше сам прийде до мене, а подруге — це треба робити не вночі. Подумаєш, як ганебно!

Поліцай постояв, посвітив ліхтариком і вийшов.

Не дають навіть спати людині! — бурчав геолог. У темряві не видно було його обличчя, але Володя відчув, що батько дуже схвилюваний, хоч намагається це приховати.

Тату, це — самурайські штучки. Не вибачення ж, справді, проситиме в тебе жандарм...

Як це — не проситиме? Обов'язково проситиме. За все. За те, що мало придатну для людини квартиру, за образу. Нарешті за те, що не дає вночі чесному чоловікові виспатись.

Не встигли батько з сином знову заснути, як прийшов той же поліцай з ліхтариком.

Пан начальник Куронума прохає вибачити, пан начальник просити телеграма із Радянський Союз. Треба ходити пан Куронума, треба читати телеграма...

Іван Іванович спочатку не міг збагнути цих слів. Телеграма Радянського Союзу? Невже там, на батьківщині, стало відомо, що він, Дорошук, живий?

Радісна надія надала геологові юнацької жвавості. Десь глибше, аж на дні серця ворухився сумнів, але Іван Іванович його від себе. Безперечно, телеграма. Як може бути інакше? Чому ж би Куронума кликав до себе вночі? Певне щось дуже важливе.

Ходімо, Володю. Треба йти. Телеграма. Не, я казав — японський самурай проситиме вибачення!

Але поліцай рішуче запротестував:

Один! Один ходити! Пане начальник казати — один!

Ну, що ж. Лишайся, Володя. Не будемо дратувати гусей. Поїдемо, що скоро повернуся.

Вже в дорозі, в супроводі двох вартових, Дорошук подумав про те, що коли справді є телеграма з батьківщини, то чому Куронума позвав тільки його одного? Чому, зрештою, не дав йому про звільнення із в'язниці? А втім — самураї, здається, не так легкою охотою звільняють радянських громадян, цього не можна забувати.

Вони стояли навколо таким густим муром, що слабенькі ліхтарі зовсім втопали в ній, залишаючи тільки мутні плями. Було мабуть далеко за північ, на вулиці жодного людини. У тишині тупотіли тільки ноги двох вартових, які йшли поруч з геологом.

Івана Івановича привели в поліцейне управління. Кілька схід-

ців вели в напівпідвал. Яскраве світло ударило в вічі. Знайо-
вуркотливий голос пана Куронума зустрів геолога.

Начальник поліції сидів за столом поряд з білогвардій-
Ліхолетовим. Обидва були тепер у форменних чорних мунди-
ра наплічниками. Пучок волосся на блискучому черепі начальника
ліційної управи войовниче тирчав угору, чорні лаковані
стовбурчились, як їжакові голки.

— Пан Куронума просить сідати,— переклав Ліхолето-
Ніякої телеграми немає, це просто був дипломатичний хід,
не робити зайвого шуму.

Дорошук зціпив зуби й мовчки сів на дерев'яний стілець.

— Губернатор ухвалив рішення,— перекладав штабс-капі-
слова начальника поліції,— віддати вас з сином під суд.

Дорошук швидко глянув на Куронума.

— Вам інкримінується шпигунство,— провадив Ліхолето-
убивство японського громадянина, який хотів вас затримати.
Труп якого знайдено на острові, і — останнє : ви переховуєте
політичного злочинця Хагімуру.

Першої хвилини Іван Іванович не знав, що сказати. Він
готувався до різних несподіванок, але не чекав, що самураї
дуться до таких нечуваних методів провокації.

— Про яке вбивство ви говорите ? — нарешті спитав він,
магаючись бути цілком спокійним. — Чи не про радянського
мадянина, японця Хотта, мертве тіло якого викинули на берег
хвили після аварії з пароплавом «Сибіряк» ?

— Е, облиште дурниці,— скривився капітан Ліхолетов. —
го Хотта вже пізнали родичі. Він японський підданий, рибак,
і звуть його зовсім не Хотта. Ми вже маємо про це офіційні
документи.

— Вже сфабрикували ?

— Вам з сином загрожує каторга. Так ... років на двадцять.

— Ну ?

— Якщо ви відмовитесь подати заяву про перехід у япон-
підданство. Коли вас турбує доля вашої родини, яка залишилась
в СРСР, то ...

— Ні, доля моєї родини мене не турбує, бо вона залишилась
в СРСР. І відповідати на мерзенні ваші пропозиції не буду.

Штабс-капітан швидко переклав відповідь панові Куронуму.
Начальник поліції щось коротко наказав. Ліхолетов поволив
ізза столу й ззаду підійшов до геолога, відстібаючи на ховачку
буру від револьвера.

— Це твоє останнє слово ? — почув над собою Іван Іванович.

— «Твоє» ? «Ти» ? Дуже дивно ! Коли пам'ять мені не
дає, я ніколи ні з одним мерзотником не пив на «брудершток».

Удар револьвером по голові оглушив Дорошука. Падаючи
стілця, наче в тумані, почув він голос Ліхолетова :

— Пам'ять тобі ми виб'ємо !

Удари чобітьми посипались на геолога.

ХОЛОДНИЙ ЛЬОХ

Іван Іванович прийшов до свідомості від пронизливого холоду піднявся з кам'яної підлоги, на якій лежав зовсім голий.

Куди ж вони зідрали з мене одержу? — подумав і догадався, довгий час був непритомний.

Холодний промінь світла не проникав до геолога.

Володя! — позвав Дорошук. — Володя? Ти тут?

Звуки голосу без відгуку, без луни, завмерли тут же, поряд. Щеміло серце в тривозі за сина. Володю відірвали від нього випадково, це зроблено з певною метою. Самураї знову щось заявляють, щоб фізично і морально ослабити людину і тоді витягти з неї потрібну їм заяву.

Ну, побачимо, — раптом промовив геолог, але звуки голосу заглухли біля нього.

Поритиши вперед руку, Іван Іванович ступив крок уперед. Раптом ж його пальці торкнулися холодної земляної стіни. «Та це ж яка яма, — подумав Дорошук. — Вони вкинули мене в розкопаний шурф, гадаючи, що я, як геолог, буду в своїй праві...»

Він в нього цокотіли від холоду і він кілька разів зробив: встав... Потім почав розтирати тіло, щоб зігрітись.

Висла голова і щось липке потекло на шию — кров.

Новий прилив тривоги за сина тяжко пригноблював. Хоч як Дорошук не піддавався важким думкам і гнітючим враженням, голова мимохіть хилилась додолу, і великих зусиль було докладати, щоб зовсім не занепасти духом.

Геолог розумів, що це було б найгірше. Розумів і своє відстановище: далеко від батьківщини, в руках у самураїв, кинутий у холодну яму, розлучений з сином. А найголовніше — батьківщині, певно, дійсно не знають про його справжню

нову стало від самих цих думок холодно.

Мабуть — кінець... — Мимохіть вирвалось розпачливе слово. А що ж вони зробили з Володею? Де він?»

Він знав, що син, скривавлений і побитий, лежить десь у таємничому погребі на холодній кам'яній підлозі. Раптом страшно, що син не витримає тортур, напише якусь заяву, звернеться на провокаційні вимоги поліції. Серце щеміло нестерпно. Іван Іванович віддав би зараз все, що було в нього найцінніше, аби тільки бути цієї хвилини біля Володі й шепнути кілька слів:

Не здавайся самураям, сину, терпи. Пам'ятай, що ти — комуніст...

Він неанартичний, Іван Іванович дуже не любив себе так називати і в анкетах графу про партійність завжди заповнював «я не давав партії». Проте, до партії не вступав.

— Роки мої вже такі, що Кара - Кумів не перейду, — говорив він півжартом.

І ось тепер Іван Іванович зненацька пожалкував, що він в партії. Стало навіть дивно: як це можна йому померти партійним? І чому це раптом спало на думку про смерть? Звичайно ж, він тільки безпартійний. Хіба більшовик занепасть одтак духом?

Десь за стіною почувлися кроки. Щось зарипіло в темноті «Двері відчиняють!» Біліде проміння вдерлося в яму. Електричний ліхтар освітив погріб, вогкі земляні стіни і кам'яну підлогу. До ніг геолога впав його одяг. Нашвидку вдягнувшись, Дорошук вийшов слідом за поліцаєм східцями нагору.

Чисте повітря наче штовхнуло в груди й геолог ледве встав. Поліцай обережно підтримав його й похитав головою, сказавши кілька слів японською мовою. В тоні голосу було спокій. Іван Іванович глянув на свого вартового й побачив, що це той самий поліцай, а солдат з гвинтівкою.

— Я — Дорошук, — сказав геолог, тикаючи себе пальцем у груди. — Дорошук!

Солдат розсунув товсті губи в усмішці й показав на себе.

— Я — Сугато.

І враз щось голосно і сердито гукнув, узявши гвинтівку в руку. Здивований з такої зміни, Іван Іванович глянув убік і побачив знайомий будинок поліційної управи. Вітрець воруся білий прапор з багряним колом.

Той же знайомий пучок волосся на голому черепі в пана Куронума зустрів Дорошука. Незмінний Ліхолетов був тут.

— Як вплинула переміна клімату на шановного геолога? — спитав він.

Довгов'яза його шия витяглася назустріч. Іван Іванович мовчав.

— Здається, в льохові температура трохи нижча, ніж тут, — вів далі Ліхолетов. — І дозвольте спитати, чи ніяких нових знахідок не знайшли? А ми ось маємо... Читайте!

Він подав геологові газету, а в ній... Що це? Чорні рядки. Некролог! Некролог про нього, геолога Дорошука, вміщений в радянській газеті!

Ліхолетов відсунув стілець і закрокував по кімнаті.

— Є нова пропозиція пана начальника поліції, — провадив далі іншим тоном. — Ділова, цілком ділова пропозиція.

— Дозвольте, я зроблю вам пропозицію, — перебив його Дорошук. — Я вимагаю негайно відправити мене з Сходу в Радянський Союз.

— Саме така пропозиція і в пана Куронума. Дати вам поїхати в Росію. За ваше звільнення ми нічого не візьмемо, деяких, зовсім незначних відомостей про стан...

— Далі можете не казати. Ніяких відомостей я не даю.

— Нам зрозуміло, що змінити підданство — це питання

треба добре обмірковувати. Тому ми хочемо обмежитися тим, що ви дасте...

Я сказав, що я нічого не дам.

Зовсім невинні, незначні відомості про ...

Про моє дитинство і про те, як звали мою покійну бабусю?

Ми не збираємось жартувати. Згадайте, що ваше становище безнадійне. В разі вашої відмови, відбудеться суд. Ви ж не будете заперечувати, що екіпаж «Сибіряка» і пасажирів, і ви в тому числі, займалися фотографуванням берегів Карафуту? Не кажу вже про вбивство вами японського громадянина ...

Повернувшись до Куронума, Ліхолетов японською мовою повідомив йому, певно, зміст розмови з Дорошуком. Начальник поспіхом схвально закивав головою.

Ну, яка ж ваша відповідь?

Іван Іванович сперся ліктем на стіл. Він почував, як уся його душа дрібно тремтіла від пекучого гніву. Він ледве присилував себе говорити спокійно.

Ніякої відповіді на подібні пропозиції я не даю, — сказав Іванович розмови. Скажіть, де мій син? Я вимагаю ...

Не вимагайте. Однаково нічого не досягнете. Сина, звичайно, на вашу впертість, ви не побачите.

Іванович мовчала. Інаба Куронума збоку, як шуліка, однією ногою поглядав на Дорошука.

Що все? — запитав геолог.

Ні, не все. Ви ще не дали своєї згоди. Але ви дасте!

В голосі Ліхолетова почулися зловісні нотки, схожі на вурдалака.

Звичайно — поміркуйте, — примружився білогвардієць. — Роздумайте: щодня допити і щодня вас, скривавленого, побитого, катують у льох. Сина теж катують.

Іван Іванович стріпнувся. Банькаті очі Ліхолетова помітили рух.

Так, так. Катують. І хлопець уже майже згодний зробити те, що ми вимагаємо від нього.

Що неправда! — гукнув раптом геолог.

Ваша справа — вірити, чи ні. Ну - с, а далі — довічна казнь. Зважте на це. Перспективи, як бачите, неважнецькі. Інша справа, коли ви ... Ні, ні, не треба відповідати зараз. Поміркуйте. По-діловому, хе - хе ...

Він хотівся плюнути в цю білогвардійську пику, в ці олив'яні очі.

Але ...

Він щось хотів сказати? — нашорошився штабс - капітан. Але, я хотів сказати, що ви не дарма одержуєте гроші від цієї розвідки.

Атож, дурно хліба не їм.

Японського?

— Яка різниця?

— О, звичайно. Це ж для вас батьківщина — умовність.

— Не будемо сперечатись. Сьогодні я вас не битиму, й не слухатиму. Завтра чекатиму відповіді. А зараз час вам читати.

Куронума щось наказав.

— Пан начальник поліції звелів сьогодні залишити одяг,— переклав Ліхолетов.

— Скажіть своєму панові - хазяїнові,— випростався Іван Іванович,— що він суворо відповідатиме за знущання над радським громадянином. Востаннє вимагаю відправити мене з сина на батьківщину.

— Навіть не перекладатиму,— зробив щось схоже на усмішку Ліхолетов і покликав вартового.

Іван Іванович з приємністю переконався, що супроводжує його той самий солдат... «Як його? Сугато, чи що?»

— Сугато? Сугато? — спитав Дорошук.

Але солдат мовчав, тримаючи наготові гвинтівку. Глянувши через плече, геолог побачив його суворе обличчя й міцно стиснуті губи. Та тільки звернули за ріг і з очей зник японський прапор над будинком поліційної управи, солдат раптом змінив.

— Сугато, Сугато,— весело проказав він.

Яксь неясна ще надія зародилась у серці. Чи не зробив цей Сугато послуги? Чи не передасть записки синові?

Але тут же пригадав Іван Іванович, що не зможе написати такої записки — немає ні олівця, ні паперу. У всякому разі Сугато знає, принаймні, в якому становищі Володя?

Дорошук, допомагаючи собі рухами, намагався спитати дата, що він знає про сина. Але Сугато тільки заперечливо тав головою і геолог не міг добрати, чи справді не розуміє японець, чи відмовляється повідомити.

Зненацька Сугато швидко загомонів. З його мімічних рухів Іван Іванович зрозумів, що солдат турбується, чи не били Дорошука, в поліційній управі. Геолог заперечливо похитав головою, але пальцем показав на груди — мовляв, катували се-

Далі буде.